

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Bakalářská práce

2018

Jana Bicanová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Jana Bicanová

**Československý disent z genderové
perspektivy**

Bakalářská práce

Praha 2018

Autor práce: **Jana Bicanová**

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc.**

Rok obhajoby: 2018

Bibliografický záznam

BICANOVÁ, Jana. *Československý disent z genderové perspektivy*. Praha, 2018. 45 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc.

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na genderový režim disidentského prostředí a s ním souvisejícího genderového řádu celé socialistické společnosti, přičemž osvětluje genderové vztahy v disentu a zároveň klade důraz na výskyt projevů solidarity či naopak homosociální reprodukce mezi disidenty a disidentkami. Záměrem práce je prozkoumat jak souvisí polistopadové kariéry vybraných žen se způsobem a chápáním, jak se zapojily v disentu. Využívá k tomu sekundární analýzu dvou typů rozhovorů se sedmi bývalými disidentkami založenou na pěti kategoriích inspirovaných tezí Hany Havelkové o *hybridním tradicionalisticko-komunistickém modelu kariérní ženy* v kombinaci s rozborem odborné literatury zabývající se obecnějšími genderovými teoriemi i přístupy specificky zaměřenými na socialistickou společnost. Závěry práce jsou ve formě hypotéz navržených k uskutečnění výzkumů, které je mohou za pomoci jiné metodologie ověřit. Mezi stěžejní hypotézy patří, že bývalé disidentky po roce 1989 neustoupily ze svých „dobytych pozic“, ale naopak pokračovaly v úsilí, které už během disentu považovaly za nejpřínosnější.

Abstract

This bachelor's thesis focuses on the issues of gender regime of dissident milieu and related gender order of the whole socialist society. It highlights gender relations while focusing on the presence of solidarity or homosocial reproduction between male and female dissidents. The intention of this thesis is to explore the way how post-communist careers of female former dissidents are connected to their understanding of the dissident involvement of theirs. To this end, it utilizes a combination of secondary analysis of two different kinds of interviews with seven female former dissidents and study of literature dealing with said subject. The analysis is based on five analytical categories inspired by Hana Havelková's proposition about a hybrid traditionalist-communist model of a career woman. The categories are based on a general concept of gender, and focus on more concrete concepts dealing with socialist society specifically. The conclusion of the study is in a proposed hypothesis form. These hypotheses are recommended to be tested by using different methodology. One of the key hypothesis claims is that the former female dissidents did not give up their "gained positions" once the revolution succeeded. The kind of post-socialist careers of former female dissidents were not a change of a career strategy at all. The women were trying to have an influence on public issues during communism in a very similar way and their post-socialist careers are nothing but a continuation in the same life mission of theirs seen in "other big things".

Klíčová slova

genderový řád, genderový režim, spoluúčast mužů, disent v Československu, homosociální reprodukce

Keywords

gender order, gender regime, men's complicity, dissent in Czechoslovakia, homosocial reproduction

Rozsah práce: 71 960 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 11. května 2018

Jana Bicanová

Poděkování

Upřímně děkuji vedoucí mé bakalářské práce doc. PhDr. Jadwize Šanderové, CSc. za ochotnou pomoc, konstruktivní připomínky a podnětné rady.

Institut sociologických studií Projekt bakalářské práce

Předpokládaný název práce: Československý disent genderovou perspektivou

Předpokládaný název v anglickém jazyce: The dissent in Czechoslovakia in the gender perspective

Předpokládaný termín dokončení: letní semestr, 2017/2018

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc.

Základní charakteristika tématu

Aktivní účast v disentu ovlivňovala nejen samotné disidenty, ale i jejich rodiny. Například rozhodování v rodinách zda podepsat či nepodepsat Chartu 77 často končilo volbou pouze jednoho z partnerů, aby ten druhý mohl existenčně zabezpečit rodinu v případě režimních postihů namířených proti signatářům. Ve volbě se promítly ženské a mužské role, a z toho důvodu se zdá, že muži byli v disentu aktivnější a výrazně více zastoupeni. Obdobně je například opomíjena odvaha žen, které často opisovaly samizdatovou literaturu. Činnost, která není ve středu pozornosti současného vzpomínání na disent, však nebyla o nic méně riskantní ba dokonce oproti jiným viditelným disidentským projevům bylo například právě opisování zákonem definováno jako trestný čin a tak i snadněji postižitelné.

Když je vzpomínáním na disent a Chartu 77 formována česká národní identita, masternarativ zdůrazňuje roli konkrétních osob. To vede k mytizování některých disidentů a způsobuje zjednodušené chápání celého prostředí včetně stylizace žen primárně do rolí podporovatelek svých mužů. V souhrnných projektech zabývajících se Chartou 77 i dalšími disidentskými iniciativami pak ženy přijímají své role, které však nemusejí odpovídat jejich skutečným názorům a vzpomínkám na dané období. V situacích, kdy tytéž ženy vzpomínají a vyjadřují své názory, aniž by bylo hlavním motivem zvěčnit a podpořit jednotný obraz disentu, je možné očekávat rozdílný způsob interpretace.

Tento zatím nijak empiricky nepodpořený předpoklad vyslovila historička Adéla Gjuričová, když její článek v Lidových novinách *Nesnadný a neklidný život chartistů zachytili mnozí z nich v pozoruhodných knihách*¹ upozornila na knihu Drahomíry Pitrhartové (manželky disidenta Petra Pitharta) *Malá cvičení z bezohlednosti* či knihy Terezy Boučkové (dcery Pavla Kohouta). Gjuričová v knihách odhaluje momenty, ve kterých obě ženy poskytují o

¹ PITHARTOVÁ, Drahomíra. *Malá cvičení v bezohlednosti*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2007. 200 s. ISBN 978-80-7215-302-2.

disidentském prostředí či svých životech ovlivněných rozhodnutím a jednáním mužských členů svých rodin, mnohem méně zjednodušený obraz než nabízejí projekty přímo zaměřené na Chartu 77.

Zdůvodnění výběru tématu

Existence společenského konsenzu, který ohledně interpretace československého disentu převládá, by mohla skrývat výpovědní hodnotu o celkovém stavu české společnosti v otázce formování a udržování stereotypního rozdělení ženských a mužských rolí v české společnosti. Důvodem, proč má smysl věnovat pozornost, úsilí a čas k problematizování zdánlivě sdílené představy, kdo má nárok být ctěn a pamatován pro svou odvalu při oponování komunistickému režimu, je příležitost nalézt jeden z dílčích aspektů celé problematiky femininních a maskulinních stereotypů.

Předpokládaný cíl

Předpokládaným cílem této práce je odhalení interpretací a vzpomínek vybraných žen, které odporují masternarativu. Rozpor je očekáván na základě principu, dle kterého ženy přistupují na masternarativ v případech, kdy se vyjadřují a sdílejí své vzpomínky na disent v souhrnných projektech zabývajících se Chartou 77 i dalšími disidentskými iniciativami. Na druhou stranu v individuálně iniciovaných vyjádřeních či v situacích, kdy zdánlivě nehovoří přímo o disentu ale o sobě samotných, o tomtéž referují za využití jiného narativu.

Metodologie

Výzkum bude vycházet z narativní analýzy případně i diskurzivní analýzy. Kritériem při vyhledávání vhodných dat a předmětů analýzy bude, že život zkoumaných žen byl během komunismu negativně ovlivněn z hlediska kariérních či jiných omezení, která byla důsledkem aktivní účasti v disentu buď přímo žen samotných či jejich příbuzných a blízkých. Bude vyžadováno, aby se vybrané ženy o disentu vyjádřily nejen v souhrnných projektech zabývajících se Chartou 77 (ale i dalšími disidentskými iniciativami) v čele se sborníkem vzpomínek Charta 77 očima současníků: po dvaceti letech² připraveného k vydání Blankou Císařovou a kolegy či v televizním pořadu Ženy charty 77³ z roku 2006.

² Charta 77 očima současníků: po dvaceti letech / K vydání připravili Blanka Císařovská [et al.]. 1997. ISBN 8085270587.

³ Více o pořadu dostupné na: < <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10114412382-zeny-charty-77/> >

Zároveň bude kritériem výberu, aby tytéž ženy reflektovaly svoj život v knihách či v rozhovorech, ve ktorých zdánlivo nehovorí priamo o disentu, ale o sobe samotných. Druhá kategória prameňu má potenciál nepodliehať dominantnému diskurzu a umožniť ženám vystúpiť ze svojich rolí za své hrdinství sice nedocenených, ale vděčných podporovatelek. Pro analýzu bude treba pracovať so stereotypy feminity a maskulinity, ktorá budú rozpoznány v masternarativu disidentského prostredia. Zároveň bude teoretický rámec vychádzať i z pamäťových štúdií.

Předpokládaná struktura práce

- 1) Úvod
- 2) Výzkumné cíle a otázky
- 3) Teoretická východiska
 - Rozpracování pojmů
- 4) Použitá metoda
 - Popis použité metody výzkumu, reflexe metody výzkumů
- 5) Analytická část
 - Popis získaných dat a jejich analýza, interpretace
- 6) Závěr
- 7) Použitá literatura

Prameny

Charta 77: od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci, 1977-1989. *Charta 77: od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci, 1977-1989*. 2007. ISBN 9788072850907.

Charta 77. [videozáznam]. *Charta 77 [videozáznam] / režie Angelika Hanauerová* [online]. 1997 [cit. 2017-05-23].

Charta 77: 1977-1989. *Charta 77: 1977-1989*. 1990. ISBN 809004221X.

Charta 77 očima současníků: po dvaceti letech. *Charta 77 očima současníků: po dvaceti letech / K vydání připravili Blanka Císařovská .. [et al.]*. 1997. ISBN 8085270587.

Sekundární literatura

CÍSAŘOVSKÁ, Blanka. *Charta 77: Dokumenty 1977-1989. Charta 77: Dokumenty 1977-1989. [Svazek 1], 1977-1983 / Blanka Císařovská, Vilém Prečan*. 2007. ISBN 9788072850846.

CÍSAŘOVSKÁ, Blanka. Charta 77: Dokumenty 1977-1989. *Charta 77: Dokumenty 1977-1989. [Svazek 2], 1984-1989 / Blanka Císařovská, Vilém Prečan.* 2007. ISBN 9788072850846.

CÍSAŘOVSKÁ, Blanka. Charta 77: Dokumenty 1977-1989. *Charta 77: Dokumenty 1977-1989. [Svazek 3], Přílohy / Blanka Císařovská, Vilém Prečan.* 2007. ISBN 9788072850846.

BÁRTA, Jan. Dana Němcová. Lidé mého života. Portál, s.r.o., Praha, 2003

DAYOVÁ, B. (1999): Sametoví filozofové. Podzemní univerzita v Československu a role Vzdělávací nadace Jana Husa v letech 1979-1989. Brno: DOPLNĚK.

DEFIEUR, Melvin. 1 . - BAIL-ROKEACHOVÁ, Sandra J. Teorie masové komunikace. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-420-9.

DOU BRAVOVÁ, Jarmila. Sémiotikav teorii a praxi. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-566-0

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*; kritické vydání připravené Gérardem Namerem za spolupráce Marie Jaissonové. 2009. ISBN 9788074190162.

HLUŠIČKOVÁ, R. - Císařovská, B. (ed.) (1994): Hnutí za občanskou svobodu 1988-1989. Sborník dokumentů. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

GJURIČOVÁ, Adéla. Rozdělení minulostí: vytváření politických identit v České republice po roce 1989. *Rozdělení minulostí: vytváření politických identit v České republice po roce 1989 / Adéla Gjuričová [et al.]*. 2011. ISBN 9788087490037.

KANTORKOVÁ, Eva, HOŠŤÁLEK, Antonín, JECHOVÁ, Květa. Nadace Charty 77 [dvacet let). Brno : Atlantis, 1998. ISBN 80-7108-177-9

KOPEČEK, MICHAL: Charta 77 očima Západu, Co přinesl disent politice a politickému myšlení, archiv, Dějiny a současnost – kulturně historická revue – dejiny.nln.cz [online], (cit. 15.5.2012) URL: <http://dejiny.nln.cz/archiv/2007/2/charta-77-ocima-zapadu>

KRATOCHVIL Alexander (ed.). *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. 2015. ISBN 9788074701092.

KROUPA, Daniel. (2010): Sešity Knihovny Václava Havla 2010/4: Dějiny Kampademie. Praha: Knihovna Václava Havla.

LIDOVÉ NOVINY: Nesnadný a neklidný život chartistů zachytili mnozí z nich v pozoruhodných knihách , 4.2.2017, domov, Seriál LN, 2017 Mafra, a.s.

- OTÁHAL, M. (1994): Opozice, moc a společnost 1969-1989. Praha: Maxdorf..
- LUSTIGOVÁ, Martina. Kalendárium, 17.12.2006, Český rozhlas – rozhlas.cz [online], c2012 (cit. 5.5.2017) URL: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/Kalendarium/kalendarium-2006-12-17>
- REIFOVÁ Irena et al.. Slovník mediální komunikace. Praha : Portál, 2004. ISBN 80 - 7178 - 926 - 7.
- SCHIEICHER, Nóra (ed.). Communication culture in transiton. Budapešť :Akadémiai Kajdó , 2000. ISBN 963-05-7749-6.
- SIGNITZER, Benno. Using Communication theory: An Introduction to Planned Communication. london : Sage publications, 2000. ISBN 0-8039-8431-6
- SUK, J. (1997): Občanské fórum: listopad – prosinec 1989. 1. díl, Události. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- SUK, J. (1998): Občanské fórum: listopad – prosinec 1989. 2. díl, Dokumenty. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- ŠUBRT J. - Pfeiferová Š. (2010): Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. Historická sociologie 1/2010.
- THOMPSON, John B. Média a modernita. Praha : Karolinum, 2004. ISBN 80246-0652-6
- TYDLITÁTOVÁ, Věra. Ženy Charty 77. *Křesťanská revue*. 2007, **74**(2), 25-26.
- VANĚK, Miroslav. (ed.) (2006): Mocní? a Bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview. Praha: PROSTOR.
- VANĚK, Miroslav. (2004): Orální historie ve výzkumu soudobých dějin. Praha: ÚSD AV ČR.
- VANĚK, Miroslav. - MÜCKE, P. - Pelikánová, H. (2007): Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha: ÚSD AV ČR.
- VANĚK, Miroslav. - URBÁŠEK, P. (2005): Vítězové? Poražení? Životopisná interview. I. díl. Disent v období tzv. normalizace. Praha: PROSTOR.
- VYBÍRAL, Zbyněk. Psychologie komunikace. Praha : Portál. 2000. ISBN 807178-291-2.

Obsah

ÚVOD.....	13
1. KLÍČOVÉ KONCEPTY	15
1.1 <i>Genderová konceptualizace.....</i>	<i>15</i>
1.1.1 <i>Genderový řád a genderový režim.....</i>	<i>15</i>
1.1.2 <i>Complicity mužů.....</i>	<i>15</i>
1.1.3 <i>Complicity žen.....</i>	<i>16</i>
1.2 <i>Dva názory na postavení žen za socialismu.....</i>	<i>16</i>
1.3 <i>Ženy a revoluce.....</i>	<i>19</i>
2. METODOLOGIE	22
2.1 <i>Výzkumné otázky.....</i>	<i>22</i>
2.2 <i>Analyzovaný materiál.....</i>	<i>22</i>
2.3 <i>Zkoumaný vzorek disidentek.....</i>	<i>22</i>
2.4 <i>Analytické kategorie.....</i>	<i>24</i>
2.4.1 <i>Genderově specifické strategie Státní bezpečnosti.....</i>	<i>24</i>
2.4.2 <i>Ochota zapojit se do disidentských aktivit.....</i>	<i>25</i>
2.4.3 <i>Političnost motivace pro vstup do disentu.....</i>	<i>25</i>
2.4.4 <i>Identifikace se svými konkrétními disidentskými aktivitami.....</i>	<i>26</i>
2.4.5 <i>Ustoupení „z dobytých pozic“.....</i>	<i>26</i>
3. EMPIRICKÁ ČÁST	27
3.1 <i>Analýza.....</i>	<i>27</i>
3.1.1 <i>Genderově specifické strategie Státní bezpečnosti.....</i>	<i>27</i>
3.1.2 <i>Ochota zapojit se do disidentských aktivit.....</i>	<i>29</i>
3.1.3 <i>Političnost motivace pro vstup do disentu.....</i>	<i>32</i>
3.1.4 <i>Identifikace se svými konkrétními disidentskými aktivitami.....</i>	<i>33</i>
3.1.5 <i>Ustoupení „z dobytých pozic“.....</i>	<i>37</i>
3.2 <i>Kritické zhodnocení empirické části.....</i>	<i>39</i>
ZÁVĚR.....	40
SUMMARY.....	42
SEZNAM LITERATURY	43
ANALYZOVANÉ MATERIÁLY	44

Úvod

Tým výzkumníků ze Sociologického ústavu Akademie věd České republiky pod vedením Marcely Linkové a Nadi Strakové uskutečnil u příležitosti čtyřicátého výročí vzniku Charty 77 projekt, ve kterém byly s jednadvaceti bývalými disidentkami provedeny polostrukturované rozhovory. [Linková, Straková 2017]. Jedním z tematických okruhů, který projekt *Bytová revolta* zahrnul, bylo i nízké politické zastoupení žen v postkomunistické éře [Linková 2017: 374]. Každé oslovené ženy se socioložky dotázaly, zda a proč chtěla jít po listopadu 1989 do politiky a předložená bakalářská práce si stanovila za úkol tento aspekt u sedmi vybraných žen detailněji analyzovat.

Konkrétnější směr analýzy udal příspěvek Hany Havelkové k problematice nízkého zastoupení žen v postsocialistické České republice. Autorka ve svém článku *Jako v loterii: politická reprezentace žen v ČR po roce 1989* konfrontuje politologické teorie o příčinách nerovného politického zastoupení obou pohlaví s českou realitou a hovoří o „hybridním tradicionalisticko-komunistickém modelu kariérní ženy“ [Havelková 2006: 37]. Vedle řady dalších příčin nízkého zastoupení žen v politice Havelková identifikovala jednu kulturní bariéru, kterou autorka předložené bakalářské práce považuje za ve vztahu k politické angažovanosti bývalých disidentek hodnou pozornosti. Podle Hany Havelkové představuje kulturní bariéru „*takřikajíc psychologicky hlubinnější povahy (...) obraz „české ženy“ jako „povznesené“ nad nějaký vnější formální zápas s muži o procenta.*“ Autorka dokresluje tento obraz „české ženy“ jako osobu, která „*nachází své společenské poslání „v jiných velkých věcech“, jako je láska a oběť, ovšem v soukromé sféře.*“ [Havelková 2006: 37].

Autorky projektu *Bytová revolta* kladly při prezentaci výstupů uskutečněných rozhovorů naopak důraz na to, jak se v disidentském prostředí hranice mezi veřejnou a soukromou sférou vytratila. Byty coby místo „dělání politiky“ výzkumnice považují za natolik klíčový faktor pro ženy v disidentském prostředí, že celý svůj projekt právě z toho důvodu nazvaly *Bytová revolta*. [Linková 2017: 380]. Tento aspekt nicméně není ryze novým objevem, neboť již v článku *Ženy v Chartě 77. Vzpomínky na ty, které vydržely*, z roku 2005 psala Kamila Bendová, že „*Jako komunikační střediska fungovalo především několik bytů. Nejvhodnější byly byty, kde bydlely mladé ženy, které se staraly o malé děti a byly často doma. Brzy bylo známé, že každý může kdykoli zajít do Anglické ulice k Uhlům, do Ječné ulice k Němcům, k Bendům na Karlovo náměstí či do bytu Ladislava Hejdánka nebo Anny Marvanové. V těchto místech mohl nově příchozí na jedné straně říci, co se u něho děje a*

jaké má problémy, na straně druhé dostat samizdatové časopisy a informace o tom, co se kde děje.“ [Bendová 2005: 60-61].

Motivací předložené bakalářské práce je se pokusit lépe porozumět souvislosti mezi angažmá disidentek během éry státního socialismu i charakteru jejich polistopadových kariér. Autorka předložené práce je kvůli podnětu od Hany Havelkové v podobě obrazu „české ženy“ nacházející své společenské poslání „v jiných velkých věcech“ přesvědčena, že k lepšímu porozumění by mohlo napomoci, když bude analýza brát zřetelný ohled na postoje, hodnoty a z nich plynoucí strategie související s mateřskou rolí.

Už vzhledem k volbě tematických okruhů výzkumnic pracujících na projektu *Bytová revolta* je zřejmé, že od bývalých disidentů i disidentek se takřka automaticky očekává, že se změnou režimu svou občanskou angažovanost „konečně“ posunou vstupem do politiky na vyšší úroveň. Namísto slepého přijetí této premisy se analýza pokusí zjistit, proč by to tak být nemuselo.

Za tímto účelem práce nejprve pojedná o klíčových konceptech, jak z oblasti obecnějších genderových teorií, tak i přístupů specificky zaměřených na Československo v éře reálného socialismu. Na základě teoretické konceptualizace výzkumného problému bude představena metodologie v čele s výzkumnými otázkami. Následovat bude charakteristika analyzovaných materiálů a výběru zkoumaného vzorku bývalých disidentek. Nejvíce pozornosti je pak věnováno popisu a hlavně prezentaci provedené analýzy.

1. Klíčové koncepty

1.1 Genderová konceptualizace

1.1.1 Genderový řád a genderový režim

K prozkoumání genderového uspořádání socialistické společnosti a specifík disidentského prostředí je možné vycházet z konceptu *genderového režimu* (*gender regime*), který zavedla Raewyn Connell. Obecnější termín *genderový řád* (*gender order*) autorka definuje jako „*historicky konstruovaný vzorec mocenských vztahů mezi muži a ženami a definice ženství a mužství*“ [Connell 1987: 99]. Pro charakteristiku genderových vztahů v konkrétnějším společenství, jako je i československý disident, Connell hovoří o *genderovém řádu* mezi maskulinitami a feminitami, jenž se konstruuje a vymezuje na základě tří kategorií: *práce, moci a katexe*⁴ [Connell 1987: 91].

1.1.2 Complicity mužů

Raewyn Connell tvrdí, že i ten nejméně významný muž těží konkrétní výhody ze skutečnosti, že žije ve společnosti, v níž reálně vládnou muži. Takové počínání mužů jako skupiny označuje autorka pojmem *spoluúčast* (*complicity*). [Connell 2005: 79] K rozpoznání mužské *spoluúčasti* předložená bakalářská práce využije kromě přístupu Connell i příbuzný termín homosociální⁵ reprodukce (*homosocial reproduction*). Sociologický koncept lze chápat jako jeden z konkrétních způsobů, jak se muži mohou spoluúčastnit na zachování genderového řádu či režimu, ve kterém disponují mocí a dominují muži. Tato konkrétní metoda spoluúčasti spočívá na mužské tendenci obklopovat se a spolupracovat v rámci aktivit ve veřejné sféře pouze s muži, čímž mohou aktivně zachovávat tradiční struktury, které prestižnější pozice ve veřejné sféře znepřístupňují ženám [Rose 1985: 65-68]

Z řady přístupů a vysvětlení, prostřednictvím jakých mechanismů jsou ženy ve veřejné sféře znevýhodňovány homosociálním jednáním mužů, se jeví jako nosný především fenomén označovaný Judith Lorber termínem *bratrstva neohrožených* (*Bands of Brothers*). [Lorber 1984: 230-234].

⁴ Katexe se týká dynamiky v intimních, citových a osobních vztazích včetně manželství či výchovy dětí [Connell 1987: 111-115].

⁵ Pojmem homosociálnita popisuje vztah osob stejného pohlaví bez jakéhokoli romantického či sexuálního podtextu [Rose 1985: 63-64].

Lorber upozorňuje na to, že muži mezi sebou mají neformální vztahy založené na společných zájmech i mimo pracoviště. Kolegyně těžko proniká do ryze mužských aktivit, což se může projevit v její nezasvěcenosti či nezapadnutím do kolektivu i při formální spolupráci [Lorber 1984: 232] Nijole Benokratis a Joe Feagin tento aspekt doplňují strategií, kterou nazývají *collegial exclusion*, tedy jakéhosi vyčleňování žen jejich kolegy-muži. Autoři uvádějí jako příklad sjednání pracovní schůzky v době, která je pro ženy kvůli mateřským povinnostem nevyhovující. [Benokratis, Feagin 1987: 229-230].

1.1.3 Complicity žen

Koncept spoluúčasti (complicity) mužů od Connell bude v předložené práci doplněn o přístup Pierra Bourdieu. Autor se ve své knize *Nadvláda mužů* neomezuje na podíl mužů ale tvrdí, že se ve společenském uspořádání zpravidla nejedná o prostou nadvládu nebo neomezenou autoritu, ale jde spíše o lpění na patriarchálním uspořádání rodiny potažmo společnosti. Přičemž toto lpění nemusí být vědomé a kromě mužů se jej účastní také ženy: „*Nevyslovené a neviditelné, ale neustálé příkazy sexuální hierarchizaovaného světa mají na ženy uvržené do tohoto světa přinejmenším stejný vliv jako rozkazy výslovné: připravují ženy k tomu, aby arbitrární předpisy a zákazy přijímaly jako něco evidentního, přirozené a samozřejmé, a ty pak vepsané jednou do řádu věci, se nenápadně otiskují do řádu těl.*“ [Bourdieu 2000: 53].

V předložené práci bude k autorem popsanému lpění ženami na patriarchálním uspořádání rodiny už dále referováno jen jako o spoluúčasti (complicity) žen. Analýza si na základě příspěvku Pierra Bourdie bude všimát momentů, u který docházelo k příkazům ať již přímým nebo nevyřčeným.

1.2 Dva názory na postavení žen za socialismu

Postavení žen v socialismu zaznamenalo už v padesátých letech emancipační vývoj. Ženy od roku 1948 masově nastupovaly do placeného zaměstnání⁶, k čemuž je vedla mj. přímá intervence státu [Wagnerová 2009: 14]. Byla uzákoněna pracovní povinnost [Wagnerová 2017: 47] a nařízení doprovázela státní opatření, která měla ženy zbavit převážné většiny tradičně ženských činností v domácnosti. Záměrem komunistické ideologie bylo zaručit ženám stejné podmínky pro vykonávání placené práce jako měli muži a přesunout pracovní kapacity z „neproduktivní“ oblasti domácího hospodaření do oblasti produkce. Za tímto

⁶ V letech 1948-1958 se podíl žen na počtu pracujících zvýšil ze 37,8 % na 42,4 % [Wagnerová 2009: 15].

účelem stát financoval výstavbu závodních jídelen, jeslí, školek, prádelen, koldomů (tj. kolektivních domů) a „Osvobozené domácnosti“, „*kteřé měly ženy zespolečenštěním těchto prací osvobodit.*“ [Možný 1999: 154].

Strategie státu se ale od šedesátých let začala měnit a původních záměrů nebylo dosaženo. Marxistický model ženské emancipace se nepodařilo uvést do praxe. Aspekt kolektivní výchovy dětí, kterou měla výchova v rodině jen doplňovat, neuspěl kvůli tomu, že zespolečenštěná výchova nebyla přijata společností⁷. A v případech, kdy (často vynuceně) rodiče institucionální péči využívali, již od raného věku dítěte⁸ se vyskytly nežádoucí dopady na psychiku rodičů i dětí [Wagnerová 2009: 16]. Dalším důvodem změny postoje státu k prosazování rovnoprávnosti mužů a žen byla přílišná nákladnost náležitých opatření [Wagnerová 2009: 15].

Vstup žen do sféry placené práce měl společně se znárodňovacími opatřeními vliv na genderový řád socialistické společnosti. Zatímco mužské dominantní postavení ve veřejné sféře bylo oslabeno, ženy přestaly být od veřejné sféry placené práce izolovány. Navíc si nadále zachovaly svou nezastupitelnou roli v domácnosti. [Havelková 1993: 94]. Tradičně mužská doména v podobě občanské společnosti byla ideologicky omezena na malé množství dobře kontrolovatelných organizací, na jejichž aktivity režim dohlížel [Havelková 2006: 27]. Vlivem tohoto vývoje ztratila podle Ivana Vodochodského veřejná sféra zaměstnání, politické a občanské angažovanosti na váze a prestiži. Důsledkem je podle autora slabý a znejistělý muž [Vodochodský 2007: 37-38]. Mínění širší socialistické veřejnosti o mužích coby stranických funkcionářích je podle Aleny Wagnerové sice obraz muže mocného, ale postrádajícího vážnost a autoritu [Wagnerová 1995: 82].

V důsledku mechanismu moci socialistické společnosti, který vyžadoval od svých soudruhů v prostředí veřejné sféry demonstrativní projevy loajality [Havel 1990: 7] hovoří Havelková o ponížení mužů. Za cenu působení ve veřejné sféře totiž čelili jisté formě politického vydírání. [Havelková 1992: 88-89]. Zatímco tradiční doména mužů byla během éry státního socialismu považována za nezajímavou a nepřijemnou, soukromá sféra představovala pro širokou veřejnost hlavní útočiště, kde jedině lidé mohli svobodně projevovat své skutečné pocity a názory. Alena Wagnerová hovoří o: „*zhodnocení funkce rodiny jako místa vnitřní emigrace*“ [Havelková 1993: 92-93].

⁷ Například jesle nenavštěvovalo nikdy víc než 11 % dětí do tří let [Wagnerová 2009: 14-15].

⁸ Jesle přijímaly dítě již od tří měsíců, kdy končila mateřská dovolená [Možný 1999: 154].

Ženy bývají popisovány jako někdo, koho život v socialismu navzdory reálné diskriminaci⁹ a fyzickému a psychickému vyčerpání z „dvojího břemene“ zaměstnání a domácích povinností zoceluje, a kdo z něj nakonec vychází svým způsobem jako vítěz. Zvládnání zaměstnání i druhé směny v domácnosti poskytlo ženám v porovnání s muži záminku, proč se méně politicky angažovat [Wagnerová 2017: 77] Izolaci od veřejné sféry Jiřina Šiklová interpretuje jako pozitivní vlastnost, neboť ženy na rozdíl od mužů v politice, nedovolily být manipulovány [Šiklová 1993: 79] a jsou tudíž vnímány jako morálně nezkaženější.

O genderovém řádu za socialismu však lze nadále hovořit jako o společnosti, ve které reálně vládli muži, což například potvrzuje nízké zastoupení žen ve vrcholné politice.¹⁰ Spojování ženy s doménou domácích prací a péče o rodinu jí zapříčiňovalo v oblasti veřejné sféry podřadnější postavení, než zastávaly muži. Ženské schopnosti vyplývající z neplacené práce v soukromé sféře totiž spoluformují představy, co je pokládáno za vhodnou práci pro ženy. Judith Lorber například charakter ženských povolání popisuje jako rutinní, jedná se často o kancelářskou práci a mnohdy je vykonávána pod přísným dozorem. [Lorber 1984: 220].

S nerovným postavením mužů a žen ve veřejné sféře socialistického genderového řádu vyvstává otázka, kdo za to byl odpovědný a komu to prospívalo. Socioložka a bývalá disidentka Jiřina Šiklová tvrdí, že sociální nerovnosti mezi muži a ženami byly většinu času zmírněny bojem proti společnému nepříteli v podobě komunistického režimu. Dle autorky se mezi skupinou mužů a žen nejednalo o konkurenci, ale naopak o vztah vyznačující se solidaritou [Šiklová 1997: 217].

Na ženu zatíženou dvojitým břemenem byl brán ohled. Například v zaměstnání se dle Šiklové solidarita projevovala tím, že ženám muži tolerovali nižší pracovní nasazení, neboť věděli, že je doma čekala ještě druhá směna [Šiklová 1997: 266]. Shodně solidární prostředí popisuje i sociolog Ivo Možný, který při svém povolání kantora vyzpozoval vůči studentkám menší nároky při studiu, neboť údajně stejně bylo jasné, že je čeká hlavně kariéra matky [Možný in Wagnerová 2017: 206-207]. Sociolog Možný zároveň upozorňuje na anomálii v československé socialistické rodině. Od padesátých let do konce let osmdesátých lze totiž v Československu zpozorovat nadstandardně vysokou míru častého mateřství. Autor

⁹ Vzhledem ke zvyšující se kvalifikaci žen Wagnerová poukazuje na důsledky přetrvávající diskriminace ve veřejné sféře. Podle autorky dokládá diskriminaci nízký podíl žen ve vedoucích funkcích, nedostatečné zastoupení žen ve vrcholné politice i rozdíl v průměrných platech mužů a žen (průměrný plat žen dosahoval jen 66 % průměrného platu mužů). [Wagnerová 2009: 17].

¹⁰ K klíčovém orgánu politické moci, v Ústředním výboru KSČ, bylo jen 5 % žen [Wagnerová 2009: 17].

fenomén vysvětluje povahou životních drah, pro které bylo „*prostoru k volbě pomálu*“ [Možný 1990: 162-163].

Ivo Možný tvrdí, že všechna „*rozcestí*“ jako volba školy, volba povolání, koncepce profesní kariéry, získání bytu a volba bydliště či cestování do zahraničí nezáviselo výhradně na mladém člověku, ale „*rozhodovaly možnosti a styky rodičů*“ [Možný 1990: 163]. V brzkém mateřství tak mladí lidé podle sociologa viděli první rozhodnutí, které dělali sami za sebe a v důsledku netrpělivosti „*vzít věci konečně do vlastních rukou*“ zakládali brzy rodiny [Možný 1990: 163]. Zajímavou odpověď na otázku, zda ženy souhlasily s údělem toho, že je čeká hlavně kariéra matky, nabízí Alena Wagnerová. Podle autorky mnohé ženy řešily v období normalizace potíže v zaměstnání a hrozící výpověď (především z politických důvodů) právě otěhotněním. To jim totiž na relativně dlouhou dobu umožnilo únik v podobě mateřské dovolené. [Wagnerová 2009: 17].

Nicméně ne všichni autoři souhlasí s tím, že socialistická žena ryze dobrovolně nacházela svou životní seberealizaci výhradně v mateřství. Ivan Vodochodský tvrdí, že i navzdory náznakům solidarity stav v období reálného socialismu přeci jen pro muže znamenal určité zvýhodnění. Pro skupinu mužů podle něj bylo stále výhodnější trvat na tradičním rozdělení rolí ve veřejné a soukromé sféře a spolupracovat v politice a v řízení podniků a dalších institucí spíše s ostatními muži než se ženami [Vodochodský 2007: 40]. Z toho důvodu bude tato bakalářská práce věnovat pozornost tomu, jaké z výše nastíněných vysvětlení příčiny nerovného postavení mužů a žen ve veřejné sféře, lze uplatnit i na životní dráhy a kariéry vybraných disidentek. Analýza bude zkoumat, zda se i disidenti dopouštěli *mužské spoluúčasti (men's complicity)* na zachování genderového režimu disidentského prostředí, jak tvrdí Vodochodský nebo naopak byly genderové vztahy mezi disidenty a disidentkami založené na solidaritě, jak tvrdí Šiklová.

1.3 Ženy a revoluce

Judith Lorber ve své knize *Paradoxes of Gender* tvrdí, že: „*Pro ženy se žádná revoluce v historii nepodařila.*“ [Lorber 1984: 277-281] a své tvrzení autorka opírá o celou řadu konkrétních příkladů. S odkazem na práci Lindy Kelly *Women of the French Revolution* (1987) Lorber připomíná, že ženy hrály během Velké francouzské revoluce důležitou roli v politických debatách, pouličních nepokojích i v bojích na barikádách, ale Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 ženy explicitně nezahrnovala. [Kelly dle Lorbert 1984: 259].

Příklad Velké francouzské revoluce dále rozvádí konkrétními osudy revolucionářek Olympe de Gouges a Théroigne de Mériocourt, které usilovaly o zahrnutí ženské otázky do požadavků revoluce a skončily tragicky. Olympe de Gouges byla popravena pod gilotinou a Théroigne de Mériocourt „*napadena skupinou žen, (...) vysvlékly ji a brutálně zbičovaly – veřejné bičování, kterým byly (obvykle ženské) oběti poniženy, byl relativně běžný způsob, jak dav vykonával 'spravedlnost'*“ [Kelly cit dle Lorber 1984: 260]. Dělnickou třídu Pařížanek totiž podle Lorber nijak nezajímala lidská práva, ale v ulicích protestovaly výhradně kvůli požadavku za levnější jídlo. [Lorber 1984: 260].

Dále Lorber uvádí i příklad islámských revolucí ve dvacátém století, během kterých se ženy také aktivně angažovaly, ale řada porevolučních islámských států (jako například Írán) následně ženám občanská práva odejmula. [Lorber 1984: 278] Michelle Wallace prohlásila o účasti žen na snahách lidskoprávních hnutích ve Spojených státech amerických: „*Ženy jsou pracovitě a žádají za to jen málo. Ženy jsou někdy ochotnější umírat než muži. Ženy volí. Ženy konají protestní pochody. Ženy vykonávají nudnou a jednotvárnou práci.*“ [Wallace 1990: 81]. Judith Lorber o nepodařených revolucích říká: „*Ženy se sice mobilizují, aby mohly stoupence revolucí podpořit, ale jakmile revoluce uspěje, jsou moderními vládami využívány jako placené i neplacené pracovnice.*“ [Lorber 1984: 278].

Aktivita československého disentu se také orientovala na požadavek záruky a dodržování lidských práv¹¹ jako výše uvedené příklady lidskoprávních hnutí. Československé disidentky se také v nezanedbatelné míře zapojily do rezistence¹² a při pohledu na vývoj v devadesátých letech se i při hodnocení úspěchů sametové revoluce ozývají názory, že pro ženy nebyla úspěšná¹³.

Linková a její kolegyně došly ohledně zapojení žen v československém disentu k závěru, že disidentkám zůstávání doma kvůli dětem „otevřelo dveře“ do světa politiky. Gederový režim disidentského prostředí se jeví jako specifický, protože v něm povinnosti spojené se soukromou sférou nebyly zdrojem izolace od „dělání politiky“ jako v genderovém řádu

¹¹ Nejvýmluvněji to dokazuje text Charty 77, který se otevřeně odvolával na to, že: „(...) naši občané mají právo a náš stát povinnost se jimi [lidskoprávními paktů podepsanými v Helsinkách roku 1975] řídit. Svobody a práva, jež tyto paktů zaručují, jsou důležitými civilizačními hodnotami (...).“ [text Charty 77 cit podle Bolton 2015: 205].

¹² Ženy byly nadprůměrně zastoupeny v českém disentu, především v Chartě 77. Mezi mluvčími Charty bylo 30 % žen a podíl zvyšovaly anonymní ženy opisující samizdatovou literaturu a dokumenty Charty. [Wagnerová 2009: 18].

¹³ Bezprostředně po sametové revoluci zaznamenalo procento zastoupení žen v politice propad. Na rozdíl od 29,5 % z roku 1989 tvořily ženy v politice v roce 1991 pouze 8,7 %. [Lorber 1984: 255] Velký propad zastoupení žen v politice podle Lorber

socialistické společnosti ale právě naopak. [Linková 2017: 380-381]. Linková interpretuje rozhovory s disidentkami, které vznikly v rámci projektu *Bytová revolta*, slovy: „(...) *politika se dělala doma (...) a tím se výkon politické činnosti dostal do prostoru, který v modernitě přisuzujeme ženám. A tak přestože nezmizela dělba práce mezi ženami a muži v domácnosti, ženy se mohly přímo zapojit do politických diskusí a činností - ty se totiž konaly doslova v jejich kuchyni.*“ [Linková 2017: 381].

Důvod k nezavržení teorie o *homosociální reprodukci* při analýze genderového režimu disidentského prostředí autorka této práce spatřuje v kariérním směřování disidentek po roce 1989¹⁴ a potažmo i ve všeobecném poklesu žen zastoupených v politice, který nastal na počátku devadesátých let [Lorber 1984: 255]. Přijmeme-li předpoklad Linkové, která o aktivitách disentu hovoří jako o „dělání politiky“¹⁵, pak lze u polistopadového poklesu žen zastoupených v politice spatřit ve vztahu k tzv. mluvčování¹⁶ paradox. V chartistickém institutu trojice mluvčích byly ženy téměř zpravidla zastoupeny, aniž by se disidenti záměrně snažili prosazovat genderovou rovnost.¹⁷ Jestliže se tedy disidentkám údajně podařilo vydobýt si rovnocenné postavení v protirežimním politickém světě, nabízí se otázka, proč se to u sedmi vybraných disidentek nepromítlo na jejich kariérách v devadesátých letech.¹⁸

Skutečnost, že ženy z prostředí Charty 77 zmizely po roce 1989 z politické činnosti, interpretuje Linková jako potvrzení teze Jiřiny Šiklové [Linková 2017: 387-388]. Socioložka a bývalá disidentka Šiklová tvrdí, že: „[Se] *opět projevílo to, co při převratech v minulých staletích. Ženy se angažují ve vyhrocené fázi společenského dění, pak opouštějí dobyté pozice. I disidentky se po prvních letech participace na činnosti parlamentu a ve vládě (1990-1992) zase stáhly do původních profesí.*“ [Šiklová 2017: 235]. Předložená bakalářská práce se pokusí při analýze sedmi konkrétních životních drah bývalých disidentek ověřit, zda v jejich případě teze Jiřiny Šiklové skutečně platí a v devadesátých letech „*ustoupily z dobytých pozic*“.

¹⁴ Jedním z kritérií při výběru disidentek, se kterými pracuje předložená bakalářská práce je jejich prvotní odhodlání veřejně působit i po změně režimu. Jejich záměr se však u některých z nich setkal s řadou bariér včetně překážek pramenících pocházejících

¹⁵ Politický charakter disidentských aktivit vybraných žen bude v práci později detailně rozebrán.

¹⁶ Tzv. mluvčováním se myslí zastávání funkce mluvčí Charty 77.

¹⁷ Viz poznámka č. 12.

¹⁸ Po volbách v roce 1992 kleslo zastoupení žen v Poslanecké sněmovna Parlamentu na 8,6 % [Havelková 2006: 29].

2. Metodologie

2.1 Výzkumné otázky

Výzkumný problém byl na základě sepsaných teoretických východisek rozepsán do konkrétních výzkumných otázek:

- Jak se genderový řád socialistické společnosti promítal do genderového režimu disidentského prostředí?
- Za jakých okolností a kvůli čemu lze v disidentském prostředí vyzorovat solidaritu mezi muži a ženami?
- Jakým způsobem mohli disidenti jednat na homosociálním principu a ženy od vybraných aktivit izolovat?
- Při jakých příležitostech a proč se ženy dopouštěly spoluúčasti na udržování patriarchálního rozdělení rolí?
- Jak souvisí polistopadové kariéry vybraných žen se způsobem a chápáním, jak se zapojily v disentu?

2.2 Analyzovaný materiál

Předložená bakalářská práce prezentuje sekundární analýzu dvou typů rozhovorů se sedmi bývalými disidentkami. Každá ze sedmi žen poskytla životopisný rozhovor neziskové organizaci Post Bellum v rámci jejich projektu Paměť národa. Materiál zatím nebyl nikým důkladně analyzován, pouze některé z rozhovorů posloužily jako podklad pro třicetiminutový dokumentární rozhlasové pořady. Druhý typ rozhovorů byl veden polostrukturovanou formou výzkumnicemi ze Sociologického ústavu Akademie věd. Tematické zaměření rozhovorů bylo neskrytě věnováno ženské otázce.

2.3 Zkoumaný vzorek disidentek

Pro sekundární analýzu rozhovorů s bývalými disidentkami výběr v první řadě předurčovalo, s kým oba projekty uskutečnily rozhovory. Zároveň si ale analýza stanovila, že všechny vybrané disidentky musí splňovat dvě podmínky. První se odvíjí od vysvětlení Hany Havelkové, co způsobuje nerovné zastoupení mužů a žen ve vrcholné politice v podobě obrazu „české ženy“ nacházející své společenské poslání „v jiných velkých

věcech“ v soukromé sféře, a proto bylo vyžadováno, aby všechny vybrané disidentky měly v době svého disidentství děti.

Druhá podmínka uplatňovaná plošně vychází z interpretace jedné z autorek výzkumu *Bytová revolta*. Marcela Linková ve svém textu *Disidentská herstory: Ženy a jejich činnost v prostředí Charty 77* píše, že z jednadvaceti žen se část „zase stáhly do původních profesí“ [Linková 2017: 388]. Předložená analýza si však naopak stanovila, že všechny vybrané ženy nespadají do této kategorie a i po roce 1989 zůstaly u záměru ovlivňovat veřejné dění. Důvodem takového specifikování je, že skupina sdílející tuto ochotu může mezi sebou odhalit rozdíly v menších nuancích, které však mají potenciál poodhalit v interpretaci Marcely Linkové přehlížené aspekty.

Poslední podmínka výběru naopak stanovuje, aby se od sebe vybrané disidentky lišily z hlediska povahy disidentského prostředí. Toto kritérium usiluje o to, aby bylo v analyzovaném vzorku zastoupeno co nejvíce různých proudů, vlastností a charakteristik disentu. Z toho důvodu byla do analýzy zařazena Dana Němcová, neboť patří do „tvrdého jádra disentu“. Disidentským způsobem aktivní byla ještě před vydáním Charty 77, u jejíhož vzniku se sama angažovala [Němcová 2015].

Druhou vybranou disidentkou je Kamila Bendová, která naopak Chartu 77 nikdy nepodepsala. Po celou dobu si udržela zaměstnání v Matematickém ústavě Akademie věd. Vedla otevřenou domácnost a to i v době, kdy byl její manžel uvězněný. [Bendová 2011] Třetí vybranou ženu, Evu Joachimovou, lze zařadit do „generace dětí“. Navíc se od prvních dvou disidentek liší tím, že na rozdíl od svého manžela, který se v disentu nijak neangažoval, podepsala Chartu 77. [Joachimová 2017b]

Čtvrtá vybraná žena, Věra Roubalová, je rovněž signatářka, ale své disidentství prožila mimo Prahu, v Častově na Vysočině a její manžel byl členem VONS. [Roubalová 2015] S disidentským prostředím často spojovaný aspekt rozvolněných partnerských vztahů v analyzovaném vzorku zastupuje Jarmila Johnová, která měla děti se třemi různými otci. [Johnová 2016] Reformní komunisty je zastupuje Helena Klímová, která se navíc kvůli svému manželovi, spisovateli Ivanu Klímovi, pohybovala v literárních kruzích disentu. [Klímová 2015] Poslední vybranou je Květoslava Princová, která se svým mužem provozovala komunitní bydlení v tzv. barácích, a proto se řadí do undergroundového proudu. [Princová 2016]

2.4 Analytické kategorie

Polostrukturované rozhovory vzniklé v rámci projektu *Bytová revolta* výzkumnice pod vedením Marcely Linkové a Nadi Strakové strukturovaly tak, aby „(...) *reflektovaly fungování Charty 77 z hlediska rolí žen a mužů v Chartě 77, forem výhrůžek a násilí státní policie vůči ženám a toho, proč po roce 1989 vidíme relativně málo těchto aktivních žen v politice.*“ [Linková 2017: 374]. Tytéž tematické okruhy byly vyhledány v životopisných rozhovorech, které vedly pracovníci a pracovnice neziskové organizace Post Bellum a byly formulovány první průběžné hypotézy.

Následně byla provedena textová analýza přepisů nahrávek, která věnovala pozornost tomu, v jakém ze dvou typů rozhovorů bývalé disidentky uznaly za vhodné zmínit jaký typ informací. Analýza si také všímala různých způsobů sdělení, aby rozpoznala, v jakém rozhovoru byl narátorkami kladen důraz na co. Na základě toho bylo možné formulovat hypotézy odpovídající na otázky typu: Jak ovlivnil způsob položené otázky odpověď?, Jak se ve výpovědích promítlo, že byl projekt *Bytová revolta* zaměřen výhradně na ženy?, Co bývalé disidentky považovaly za důležité momenty svého života?, Jaké životní zkušenosti pozměňují význam odpovědí, které zazněly v projektu *Bytová revolta*?

Rozšiřující informace získané životopisnou formou rozhovoru, kterou charakterizuje volný tok myšlenek a vzpomínek¹⁹, umožnily přeskupit a rozšířit tematické okruhy navržené týmem Linkové a Strakové. Následovalo vytvoření teoretických typů, které se ve zkoumaném vzorku bývalých disidentek vyskytovaly za pomoci porovnávání hypotéz formulovaných u jednotlivých žen.

Analýza tímto způsobem dospěla k pěti analytickým kategoriím:

2.4.1 Genderově specifické strategie Státní bezpečnosti

První analytická kategorie odpovídá způsobu, jak výzkumnice projektu *Bytová revolta* strukturovaly interview. Samy autorky deklarovaly, že rozhovory byly vedeny tak, aby „*reflektovaly formy výhrůžek a násilí státní policie vůči ženám*“ [Linková 2017: 374].

¹⁹ Pracovníci a pracovnice neziskové organizace Post Bellum zpravidla rozhovor začínají otázkou na dětství pamětníka či pamětnice. Konkrétní otázky pokládají v případě, že jim něco z výpovědi není jasné. V okamžiku, kdy se volný tok myšlenek a vzpomínek pamětníka či pamětnice zastaví, osoba vedoucí rozhovor navrhuje zatím nepokrytá časová období tím, že položí otázku typu: „*A jak jste prožil/a srpnovou okupaci?*“

Analýza prezentovaná v předložené bakalářské práci si tento tematický celek konceptualizovala podrobněji a jako ukazatele této kategorie si stanovila:

- Jak se snažila Státní bezpečnost vyvolávat strach o děti disidentů?
- Jak se disidentky snažily chránit proti nebezpečí, že jim budou odebrány děti?
- Jak se na strategii Státní bezpečnosti odrazilo nerovné postavení mužů a žen ve veřejné sféře?
- Jak disidentské chápání genderově specifické strategie Státní bezpečnosti formovalo rozdělování disidentských aktivit mezi muže a ženy?

2.4.2 Ochota zapojit se do disidentských aktivit

Druhá analytická kategorie pokrývá strategie, které vybrané ženy volily při své disidentské činnosti. Zároveň přihlíží k tomu, zda jejich záměrně zvolené strategie byly důsledkem jen jejich vlastních postojů a dříve pojednaných represí Státní bezpečnosti anebo na míru jejich angažovanosti měly vliv ještě nějaké jiné vnější faktory. Mezi ukazatele této analytické kategorie patří:

- Co disidentky vedlo k opatrnosti či naopak ochotě riskovat represe státní policie?
- Jak bylo uplatňováno nepsané pravidlo, že v páru má být jen jeden disidentsky angažovanější?
- Jaké vnější faktory bránily dané ženě k větší disidentské angažovanosti?

2.4.3 Političnost motivace pro vstup do disentu

Třetí analytická kategorie věnuje pozornost tomu, zda je adekvátní u vybraných žen očekávat v polistopadové éře politické aspirace. Tento aspekt je brán v úvahu na základě tvrzení Judith Lorber, že Pařížanky z dělnické třídy nebyly při svých protestech během Velké francouzské revoluce nijak politicky motivovány, ale v ulicích protestovaly výhradně kvůli požadavku za levnější jídlo. [Lorber 1984: 260]. Mezi ukazatele této analytické kategorie patří:

- Chápaly vybrané disidentky své disidentství jako politickou aktivitu? Jestliže ano, tak proč?
- Čeho chtěly svým disidentstvím dosáhnout?

2.4.4 Identifikace se svými konkrétními disidentskými aktivitami

Čtvrtá analytická kategorie zahrnuje osobní postoje a životní strategie, které jsou konfrontovány s konkrétními disidentskými aktivitami, vykonávanými vybranými ženami. Z toho důvodu má výpovědní hodnotu o principech dělby disidentských rolí. Mezi ukazatele této analytické kategorie patří:

- Jaký projevují bývalé disidentky postoj k mateřství? Odpovídá tezím Ivo Možného hlavní seberealizaci ženy [Možný in Wagnerová 2017: 206-207] či Aleny Wagnerové o útěku od politických potíží v zaměstnání [Wagnerová 2009: 17]?
- Jak souvisí daná disidentská aktivita s mateřstvím?
- Jak bývalé disidentky chápaly svou roli v disidentském prostředí?
- Kdo zavedl podnět k dané disidentské aktivitě?
- Jak souvisí daná disidentská aktivita s charakterem ženských povolání, jak jsou definovány Judith Lorber [Lorber 1984: 220]? (Jedná se o rutinní, podpůrné činnosti či má aktivita samostatnější povahu?)

2.4.5 Ustoupení „z dobytých pozic“

Poslední analytická kategorie se věnuje listopadovým kariérám vybraných žen a posuzuje je s životními i disidentskými strategiemi, které ženy deklarovaly.

- Jak se změnilo listopadem 1989 úsilí žen ovlivňovat společenské dění?
- Jaký postoj zastávaly k možnosti vstoupit do politiky?
- Jakým čelily bývalé disidentky překážkám při snaze ovlivňovat společenské dění?

3. Empirická část

3.1 Analýza

3.1.1 Genderově specifické strategie Státní bezpečnosti

Podle výpovědí zkoumaných disidentek převažovalo v disidentském prostředí přesvědčení, že Státní bezpečnost volila jiné strategie vůči ženám a jiné vůči mužům. Věra Roubalová si například myslí, že zaměstnanci státního represivního aparátu „(...) *byli dobří psychologové a řekla bych, že na chlapy šli přes jejich profesi, přes zajištění rodiny, postavení i přes jejich hrdost.*“ [Roubalová 2017: 280]

Květoslava Princová si nevzpomíná, že by se příslušníci Státní bezpečnosti jejího manžela při výsleších ptali stejně jako jí, kde má děti, a myslí si, že: „(...) *všechny holky měly o své děti strach.*“ [Princová 2017: 267] Jarmile Johnové přímo odebráním dětí nikdy nevyhrožovali, ale i tak se toho obávala a oni to prý „*mohli vycítit*“ [Johnová 2017: 87]. I podle Evy Joachimové nemusela být výhrůžka přímo vyslovená. Její zkušenost ilustruje, jak se státní policie snažila strach o děti vyvolávat: „*Opravdu děsné bylo, že každého půl roku jsem musela nastoupit na sociální odbor a hlásit, kolik mám dětí, jak se jmenují, kdy se narodily, pořád dokola, několik hodin. Musela jsem si na to brát náhradní volno.*“ [Joachimová 2017b: 71]. Sama toto administrativní opatření chápala jako signál, že Státní bezpečnost ví o jejím slabém místě, které může v případě přílišné disidentské angažovanosti kdykoliv využít. [Joachimová 2017b]

Výše popsaná strategie Státní bezpečnosti v disidentkách zjevně zintenzivnila snahu vzorně plnit rodičovské povinnosti: „*Všichni se strašně snažili, aby se naše děti učily, aby byly čisté, neměly žádné výchovné problémy, protože samozřejmě sebemenší výchovný problém by mohl okamžitě vyústit v to, že vám děti seberou.*“ [Joachimová 2017a: 73]. Květa Princová ještě poznamenává, že „(...) *proto jsme si je [děti] navzájem hlídaly.*“ [Princová 2017: 267] Když došlo k uvěznění obou manželů Němcových, vzájemná výpomoc při péči o děti se prokázala jako vysoce funkční. Eva Joachimová například automaticky přijala spoluzodpovědnost za děti Němcových: „*Když zavřeli Danu i Jirku Němcových, tak doma zůstaly děti samy. Sama jsem u Němcových byla každý den.*“ [Joachimová 2017a: 71]

Péče o děti byla ve většině případů²⁰ skutečně vykonávána ženami a postupy Státní bezpečnosti v disidentech vyvolávaly dojem, že jsou ženy kvůli tomu „méně zavřitelné“. [Bendová 2017: 30] Kamila Bendová to vysvětluje tak, že komunistický režim se snažil nevzbuzovat zbytečně pozornost v zahraničí a v případě uvěznění ženy se podle ní represivní aparát mnohem více obával, že „bude křik“. [Bendová 2017: 30]

V rozhovorech se objevily konkrétní případy, kdy ženy na své mateřství spoléhaly jako například, když Jarmila Johnová chodila k výslechům zpravidla s dětmi. [Johnová 2017: 82] U zkoumaných žen předpoklad o „nezavřitelnosti“ žen platil až na výjimku v podobě Dany Němcové. Bývalá disidentka hovoří o tom, že být matkou sedmi dětí, která je navíc nemocná, mělo určitou „změkčující roli“ a cítila se být pod jistou ochranou. [Němcová 2017: 249] Sama o svém zatčení a několikátýdenní vazbě v roce 1979 v souvislosti s aktivitami Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), u jehož zrodu stála, mluví jako o dobré zkušenosti: „Vazba byla ohromný poznatek, byla jsem vlastně ráda, že jsem trošičku zavřená. Když člověk pracuje pro nespravedlivě vězněné, je vlastní zkušenost důležitá.“ [Němcová 2015]

Genderový režim disidentského prostředí také formovalo, že: „mužští byli mnohem víc hlídání“ [Bendová 2017: 30], což naznačuje, že Státní bezpečnost přistupovala k ženám jako k těm méně důležitým. Zrcadlí se v tom mocenské vztahy mezi muži a ženami, kdy představy o vrozených predispozicích žen související se soukromou sférou coby ženskou doménou zapřičiňují v oblasti veřejné sféry jejich podřadnější postavení. Mezi zkoumanými rozhovory se aspekt podceňování ze strany Státní bezpečnosti objevil u výpovědi Evy Joachimové: „Spolupráci po mně podepsat nechtěli, myslím, že jsem pro ně nebyla dost zajímavá.“ [Joachimová 2017b] V jejím případě je ale podstatné, že se neprozradila její nejdůležitější disidentská aktivita, v rámci které kolportovala zprávy Francouzské tiskové agentury (AFP) k profesoru Hájkovi.

Tuto aktivitu Joachimová vykonávala právě kvůli svému mateřství. Zprávy AFP doručovala utajeně pomocí dvojitého dna dětské zavinovačky. Disidentka objasňuje, jaké výhody přítomnost dítěte představovala: „Kdokoliv kamkoliv a kdykoliv tenkrát přišel, musel předložit občanku. Máša řvala, protože nesnášela cizí lidi, a já ji vždycky vyndala a vrazila prvnímu policajťovi, většinou neuniformovanému civilistovi. Máša mu začala rvát do ucha,

²⁰ Jako výjimky se mezi vybranými disidentkami jeví Věra Roubalová a Kamila Bendová. V rodině Bendů byl tou dobou nezaměstnaný Václav Benda doma s dcerou. [Bendová 2011] Věra Roubalová zase vzpomínala, že manžel Pavel: „(...) hodně se věnoval dětem, vedl je k rytířství.“ [Roubalová 2017: 281]

takže ji držel na metr před sebou, a já velmi pečlivě a velmi dlouho hledala občanku.“
[Joachimová 2017b]

3.1.2 *Ochota zapojit se do disidentských aktivit*

Ve zkoumaných rozhovorech opakuje tvrzení o tom, že v disentu každý dělal, co mohl. Dana Němcová říká, že *„My jsme k práci v Chartě na žádné pozvání nikdy nečekaly, ale byla to jakási věcnost, která nás inspirovala. Prostě bylo potřeba něco udělat, něco zařídit, tak jsem to udělala.“* [Němcová 2017: 258] Jediná z vybraných disidentek, která s postojem Dany Němcové nesouhlasí, je Jarmila Johnová, v jejíž výpovědi zazněla v tomto směru výtka: *„Nikdy mě nikdo nepřizval k nějaké důležitější činnosti, například abych dělala mluvčí Charty.“* [Johnová 2017: 87]

Johnová je přesvědčená, že to bylo *„(...) kvůli tomu principu, že jen jeden v páru je angažovanější.“* [Johnová 2016] a dává to tak za vinu i svým partnerům Vavřinci Korčišovi a Karlu Freundovi: *„Nikdy to nebylo z jejich strany deklarované, ale měli mě nejráději u dětí doma anebo někde na přednáškách.“* [Johnová 2017: 87] V takovém jednání Korčiše a Freunda lze spatřit prvky homosociální reprodukce, se kterou se Johnová snažila vypořádat například tím, že propašovala kopírky a její muž o tom vůbec nevěděl. [Johnová 2016] Zmíněné pravidlo, že jen jeden v páru byl angažovanější, platí z vybraných disidentek bez pochyby pro Kamilu Bendovou, Květoslavu Princovou a Věru Roubalovou. Kamila Bendová, která na rozdíl od svého muže nikdy nepodepsala Chartu 77, to sama potvrzuje: *„(...) byla jsem celou dobu zaměstnaná, takže jsem musela být opatrnější, ale u nás v bytě se ledacos odehrávalo.“* [Bendová 2017: 30] Květoslava Princová sice podepsala Chartu 77 společně se svým mužem Janem Princem, ale její podpis byl od okamžiku podpisu zveřejněn na rozdíl od pěti měsíců v případě Jana až po dvou letech. [Princová 2016] Zároveň o jejich komunitním životě na tzv. barácích hovoří slovy: *„Z naší strany to byl vzdor, že se nedáme. Hlavně manžel to táhl.“* [Princová 2017: 268] U Roubalů sice také Chartu 77 podepsali oba z manželů a oba společně vážali knihy²¹, ale Pavel byl navíc členem Výboru na ochranu nespravedlivě stíhaných. Věra Roubalová členství chápala jako: *„(...) takové říkání si o to, že vás zavřou.“* [Roubalová 2017: 285]

Ani Helena Klímová si *„nechtěla říkat o zavření“*, ale Chartu 77 na rozdíl od svého manžela Ivana Klímy podepsala. [Klímová 2017: 118] To nicméně nemusí bezpodmínečně znamenat,

²¹ Ačkoliv Věra Roubalová se sama vyjádřila, že: *„Vážal hlavně Pavel, byl technik, tedy nastudoval vše potřebné. Byl velmi precizní, všechno si nastudoval a myslím, že ho to velmi bavilo.“* [Roubalová 2015] a kvůli vážání byl také Pavel na rozdíl od Věry dva měsíce ve vazbě. [Roubalová 2017: 282]

že byla v disentu angažovanější. Její manžel: „(...) měl jinou taktiku. Byl toho názoru, že stačí to, co dělá, i bez podpisu. (...) Vyjadřoval se slovem, tiskli ho v zahraničí, zabýval se i aktivitami za osvobození politických vězňů.“ [Klímová 2017: 118] A sama Klímová má dojem, že její manžel byl pro lidi z disentu ten důležitější: „U nás chtěli mluvit samozřejmě spíš s mým mužem.“ [Klímová 2017: 121]

Výjimku z pravidla o jen jednom angažovanějším disidentovi v páru tvoří mezi vybranými disidentkami pouze Dana Němcová a Eva Joachimová. Obě shodně s ostatními ženami uvádí jako jeden z důvodů pro svou disidentskou činnost své děti: „Přišli dva pánové a mezi dveřmi se mě snažili přesvědčit, jestli bych přece jenom nebyla ochotná od Charty odstoupit, protože to bude mít dopad na mé děti. Tenkrát jsem jim mezi dveřmi řekla, že to dělám právě pro děti, že myslím na jejich budoucnost.“ [Němcová 2017: 249] Eva Joachimová se vyjádřila podobně: „Neuměla jsem si představit, že jednou řeknu své dceři: ‚Viš, Anko, já jsem mohla podepsat Chartu, a já jsem to neudělala, protože jsem se o tebe bála.‘ To tomu dítěti nemůžu udělat. Jsem sice zodpovědná za její život, ale právě proto! Jde přece o princip, o cestu, o směřování, jde o život.“ [Joachimová 2017b]

Vysvětlení skutečnosti, že si Němcová a Joachimová troufaly více riskovat, lze z obsahů rozhovorů nalézt v tom, že neměly pocit výhradní zodpovědnosti za péči o své děti.

Dana Němcová se v roce 1989 stala mluvčí Charty 77, což byla velice riskantní funkce, a to i navzdory tomu, že její manžel v roce 1983 emigroval do Rakouska. Svou odvahu riskovat zavření Dana Němcová spatřovala v jistém zespolečenštění zodpovědnosti za péči o děti, která pramenila z povahy jejich bytu: „V našem otevřeném bytě vždycky někdo přebýval, takže pomáhal i s dětmi. Díky tomu jsem se aspoň trochu mohla účastnit veřejného života.“ [Němcová 2017: 254] Jestliže se však zdá, že menší zábrany riskovat své zavření měla i Eva Joachimová, vyvstává otázka, proč se její disidentské aktivity odvíjely od jejího mateřství v podobě kolportování zpráv AFP pomocí dvojitého dna dětské zavinovačky.

Ve výpovědích Evy Joachimové obdobně jako Věry Roubalové, Květy Princové a Heleny Klímové se objevuje shodný prvek jisté izolace od informací. U Roubalové s Princovou šlo částečně o důsledek jejich bydliště mimo Prahu. Květoslava Princová například říká, že když čte publikace o disentu, „(...) teprve teď zjišťuje, jak to v Praze fungovalo“, ale zároveň dodává, že: „Co lidé nemuseli vědět, to nezjišťovali a já také ne.“ [Princová 2016] Důvod k akceptaci této strategie viděly kromě obavy z konfidentství i v usnadnění výslechů. Když například Helenu Klímovou Státní bezpečnost vyslýchala kvůli publikaci jejích textů v zahraničí, mohla tvrdit, že to neví, protože sama přiznává: „Já to opravdu nevěděla.“

[Klímová 2015] A konečně odměřený přístup k informacím zdůrazňuje i Eva Joachimová: „*Nikdy jsme se neptali, protože jsme věděli, že ptát se bylo strašně nebezpečné. Ne ptát se, ale vědět. Neznala jsem jména lidí, neznala jsem samozřejmě ani adresy, které jsem nepotřebovala znát, prostě nevěděli jsme o sobě nic víc, než jsme museli vědět.*“ [Joachimová 2017a: 67]

V případě Evy Joachimové hrála roli i skutečnost, že v disentu nebyl angažovaný její manžel. Do jejich bytu totiž Joachimová nikoho kvůli dohodě s manželem nezvala a její důvěryhodnost, že není spolupracovnicí Státní bezpečnosti, byla bez garance manžela nabourána. Když podepsala Chartu 77, měli disidenti podezření, že je provokatérka a její podpis nezveřejnili: „*Až v létě jsem zjistila, že vlastně nejsem signatářka Charty, a začala jsem se o to zajímat.*“ [Joachimová 2017a: 65]

Eva Joachimová o svém muži říká, že: „*Celou dobu naprosto akceptoval, že jsem jednou nohou v kriminále, myslím si, že na to byl i trošku pyšný.*“ [Joachimová 2017a: 74] Její manžel se v disentu aktivně neangažoval, byl zaměstnaný jako lékař a nesouhlas s režimem tak projevoval jen nepřímo, podporou své ženy. [Joachimová 2017a: 74] V případě manželů Joachimových tak lze rozpoznat zvýšenou míru solidarity mezi mužem a ženou kvůli společnému nepříteli v podobě státu, jak o ní hovoří Šiklová [Šiklová 1997: 266]. Joachim respektoval, že v zaměstnání a příjmu jeho ženy se odrážely postihy¹ represivního aparátu kvůli její disidentské angažovanosti. Svou podporu ale podmínil, když Evě Joachimové řekl: „*(...) dělej si, co chceš, ale neohrožíš rodinu.*“ [Joachimová 2017a: 74]

Ve světle výše nastíněné strategie Státní bezpečnosti vyhrožovat ženám prostřednictvím odebrání dětí, tak byla Joachimová odpovědná za expresivní roli, protože „*(...) sebemenší výchovný problém by mohl okamžitě vyústit v to, že vám děti seberou.*“ [Joachimová 2017a: 73] Solidárnost jejího manžela, který zajišťoval pro rodinu materiální zázemí a v případě manželčina uvěznění¹ i péči o děti, ale měla limity. Bývalá disidentka říká, že „*(...) celý život jsme prožili tak, že on byl princ, který zabezpečuje celou rodinu. (...) V tomhle bylo to rozdělení rolí, ve kterém měl on jako lékař rozhodující slovo, příjemné.*“ [Joachimová 2017a: 75] Zda byla pro Joachima více rozhodující ona solidárnost kvůli společnému nepříteli či zachování tradičních rolí a z ní vyplývající prestiže za jeho schopnost zabezpečit rodinu, se ukázalo už během listopadových dní roku 1989.

Eva Joachimová vzpomíná, že: „*V době revoluce a po ní se manžel chtěl nějak zapojit, ale doba byla příliš hektická, do rozjetého vlaku se tehdy naskočit nedalo.*“ [Joachimová 2017a: 74] Kdyby však motivy disidentčina manžela byly ryze solidární a sledovaly by obecný

úspěch disidentského úsilí a ne mocenskou převahu v manželství, mohl se v oněch hektických dnech ujmout péče o děti a pomoci tak Joachimové. Ta však vzpomíná na to, jak se během listopadových dnů roku 1989 snažila zastat péči o děti přes den a v noci pomáhat revolučnímu dění: *„Měla jsem doma čtyři děti, tak jsem odcházela na fakultu¹ v deset večer a vracela jsem se ráno.“* [Joachimová 2017b] a z tradičního rozdělení rolí manžel Evy Joachimové nebyl ochotný nijak slevit ani, když se stala zástupkyní starosty na Praze 1. Bývalá disidentka popisuje, jak politickou funkci zvládala se čtyřmi dětmi slovy: *„Do úřadu jsem chodila na půl devátou, byla jsem tam do odpoledne, pak jsem šla domů obstarat rodinu a večer jsem se tam vracela.“* [Joachimová 2017b]

3.1.3 Političnost motivace pro vstup do disentu

Vybrané disidentky svou činnost chápaly politicky. Například Jarmila Johnová má za to, že: *„(...) když překročíte práh vlastní domácnosti, je politické úplně všechno. Tomu se člověk nevyhne.“* [Johnová 2017: 91] a konkrétně k političnosti svého disidentského angažmá dodává: *„Podpis Charty mě vrátil k političtějšímu vnímání života a to se nezměnilo.“* [Johnová 2017: 91] Podobný efekt politického zmobilizování se dostavil i u Evy Joachimové: *„V šedesátém osmém roce pro mě reálný svět přestal existovat. Listovala jsem si v tisíce let starých informací a svět jsem začala zase vnímat až s Chartou 77.“* [Joachimová 2017b] I její chápání politična zahrnuje aktivity, kterým se v disentu věnovala: *„Pro mnoho lidí jsou politikové pouze volení zastupitelé, ale „polis“ znamená obec, a tudíž bychom měli pod pojmem „politik“ vnímat všechny, kteří se o prospěch obce a jejich občanů starají.“* [Joachimová 2017a: 77]

Dana Němcová motivaci angažovat se v disentu vysvětluje na politické úrovni slovy: *„Všichni jsme vycházeli z předpokladu, že když jsme členy nějakého státního nebo národního útvaru, máme zodpovědnost za společenské a politické prostředí, ve kterém žijeme.“* [Němcová 2018: 246] Tataž disidentka ale zároveň tvrdí, že v disentu: *„(...) nám šlo o nějaký problém, který přesahoval parciální zájmy, ta motivace nebyla tak mocenská.“* [Němcová 2017: 251] což se shoduje s postojem Evy Joachimové: *„Základem pro mě byla lidská práva, a jestli bude režim socialismus s lidskou tváří, nebo něco jiného, to mě tehdy moc nebralo. Byla jsem šťastná, že existuje něco, v čem mohu být prospěšná, a to mi stačilo a vydrželo až do podzimu 1989.“* [Joachimová 2017b]

3.1.4 Identifikace se svými konkrétními disidentskými aktivitami

Dana Němcová nepřipouští žádný moment, kdy by řešila dilema mezi kariérami a mateřstvím. Vystudovala dva obory, dětskou a klinickou psychologii, přičemž se už během studia se vdala. „*Studium jsem zvládla, aniž bych si odložila jedinou zkoušku, ale přesto jsem velice zklamala pana profesora Stavěla. U promoce mi řekl, že mi sice gratuluje, ale že si myslí, že využiju svých schopností lépe, než jenom jako matka.*“ [Němcová 2015] Sama si je vědoma, že už průběh studiu u ní odhalil potenciál být ve svém oboru úspěšná, ale své priority měla už v té době orientované na rodinu. Zatímco názor Němcové, na její sedminásobném mateřství: „*Děti byly nádherné. Sice mě osmnáctkrát za noc vzbudily, ale nevyměnila bych mateřství za nic na světě.*“ [Němcová 2015] zapadá do teoretických premis o ženách za socialismu nacházejících seberealizaci v mateřství. Reakce jejího profesora Stavěla se ale tezi Ivo Možného o obecně nízkém očekávání od studentek kvůli jejich předem jasné orientaci na mateřství vymyká. Kariéru neambicióznost Němcové je ještě zjevnější v jejím komentáři ke skutečnosti, že jí kvůli disidentským aktivitám režim znemožnil vykonávat práci v oboru psychologie a místo toho se živila jako domovnice nebo uklízečka: „*S lidmi člověk může pracovat i bezplatně, a to se mi dařilo.*“ [Němcová 2015]

Odpověď na otázku, kdo zavdal podnět k tomu, aby Kamila Bendová vedla v disidentském prostředí otevřenou domácnost, poskytuje nepřímou sama, když líčí svou vzpomínku na srpnovou okupaci v roce 1968. Lze v ní spatřit počátky otevřeného bytu u Bendů: „*(...) furt jsem smažila řízky a furt k nám chodili nějací přátelé a známí a já je krmila těmi řízkami, protože jsem měla pocit, že nikdo nemá čas jíst. Těch lidí rychle přibývalo, takže jsme byli takový průchozí dům... Asi patnáct lidí nás sedělo okolo rádia a poslouchalo strašidelný Dubčekův projev.*“ [Bendová 2011]

Tehdy se Bendová evidentně ujala role hostitelky v otevřeném bytě ze své vlastní iniciativy. Její pohnutky lépe objasňuje její představa o ženské roli: „*Pro ženu je to velký úkol, vychovat děti a vytvořit takové prostředí, kam se lidé stahují.*“ [Bendová 2017: 43-44] Tradiční představu o své vlastní roli má ze zkoumaných disidentek i Dana Němcová: „*Žena přece jenom je podle mého mínění trochu jinak založená než muž.*“ [Němcová 2017: 258] a Věra Roubalová: „*Myslím, že je dobře, že ženy mají svou ženskou roli a muži mužskou. (...) Byla jsem sedmnáct let doma s dětmi a myslím si, že to byla nejlepší investice, jakou jsem mohla udělat.*“ [Roubalová 2017: 289]

Zatímco u této trojice žen se v rozhovorech nevyskytl moment, kdy by se disidentky se svou žensky definovanou rolí dobrovolně neztotožňovaly, výpovědi Heleny Klímové, Jarmily

Johnové a Evy Joachimové odhalily i méně jednoznačnou dobrovolnost. Klímová svou disidentskou roli a obecně roli disidentek spatřovala v tom, že „(...) *jsme jim [jiným disidentům a disidentkám] chodily otevírat, udělaly jim čaj a pohovořili s nimi. Mezitím jsme se věnovaly dětem.*“ [Klímová 2017: 121] Helena Klímová sice netvrdí, že jí byla tato úloha někým zadána, ale podle její výpovědi se této role ujala v reakci na nevyřčená očekávání svého muže, že zastane roli hostitelky: „(...) *manžel si ale stanovil meze. Když pracoval nebo měl něco jiného, tak dělal svoje. Já jsem z tohoto hlediska měla slabší frustrační toleranci. Bylo mi toho člověka strašně líto, tak jsem ho nenechala být samotného, uvítala ho a vyslechla.*“ [Klímová 2017: 121]

V případě Jarmily Johnové byla očekávání jejího partnera Jiřího Dienstbiera vyřčena nahlas. Disidentka věděla, že nesmí ze své tradiční role vystoupit, protože od Dienstbiera slýchala věty typu: „*Samozřejmě můžeš úplně všechno, ale musíš vyprat plenky, protože na to já prostě čas nemám.*“ [Johnová 2017: 90] či „*Doma dělej všechno a dobře se ti povede, pak můžeš všechno.*“ [Johnová 2017: 90] Johnová dodává, že to „(...) *říkal ze srandy, ale bylo to tak.*“ [Johnová 2017: 90]

V genderovém rozdělení disidentských rolí, které Dana Němcová popisuje slovy: „*Muži měli větší sklon k idejím, zatímco ženy byly praktické.*“ A převážná většina konkrétních aktivit vybraných disidentek to potvrzuje. Každá z nich dělala, co mohla, přičemž ale rozpoznávaly spíše praktické úkony, které umožňovaly samotný chod disidentského společenství. V první řadě to platí pro institut otevřených domácností a tzv. baráků. Květoslava Princová například o rozdělení práce na barácích říká, že ženy vařily a konkrétně popisuje své rutinní činnosti: „*Ráno jsem vstávala jako první, poklidila, umyla halu, kde se počůral pes, uklidila všechny flašky, co tam zůstaly z večera.*“ [Princová 2017: 270]

Jarmila Johnová o své roli v chartovním prostředí říká, že: „(...) *měla roli matky a lidé se u nás rádi shromažďovali, protože bylo vždycky uvařeno a měli příjemné rodinné zázemí.*“ [Johnová 2017: 88] V souvislosti se zajištěním příjemného rodinného zázemí hovoří Kamila Bendová o důležitosti domácností, které: „(...) *mají svoji určitou atmosféru a schopnost lidem pomoci jinak, než když jste v úřadovnách.*“ [Bendová 2017: 43] Roli velkých rodin Bendová vidí v tom, že: „(...) *se [na ně] nalepují ztracenci, kteří se pak stanou jejich součástí.*“ [Bendová 2017: 43] a dodává, že: „*I my jsme měli několik takzvaně adoptivních dětí, které se k nám nějak přifařily.*“ [Bendová 2017: 43] Velice podobný cíl sledovala udržováním chodu všech tří tzv. baráků i Květoslava Princová: „*Ty kluci z hospod opravdu potřebovali nějaké zázemí (...) a líbilo se jim, že my jsme rodina.*“ [Princová 2016]

O otevřeném bytě u Němců sama Němcová zmínila pouze, že: „*Lidé k nám do bytu v Ječné ulici přicházeli sami. Naše domácnost byla vždycky otevřená.*“ [Němcová 2017: 246] a při hodnocení své vlastní role se omezuje na pouhé: „*(...) považovala jsem to za přirozené, povídat si s lidmi. Jsem to dělala celý život, vlastně.*“ [Němcová 2015] Více světla do její činnosti v rámci vedení otevřené domácnosti vnáší jiná ze zkoumaných disidentek, Eva Joachimová, která se právě jedním z oněch „*adoptivních dětí*“ stala: „*Já jsem vlastně nikdy v životě neměla pocit, že mám matku, a Dana Němcová byla matkou všech.*“ [Joachimová 2017a: 68] Když Evě Joachimové zemřel dědeček a neměla kde bydlet, bydlela nějakou dobu u Němců: „*Do určité míry mě naučila, jak má vypadat domov.*“ Joachimová líčí, jak Dana Němcová dokáže dát člověku pocit výlučnosti a výjimečnosti: „*Kdykoli k ní kdokoli přijde (...) Dana mu vytvoří pocit, že je tam jenom pro něj. Samozřejmě nejsem to jenom já, komu tenhle pocit dávala. Taky to u ní vždycky vypadá jak na Václaváku, neustále miliarda lidí.*“ [Joachimová 2017a: 68]

Kromě podpůrných rolí, které obnášelo vedení otevřených domácností a tzv. baráků, hodnotí Jarmila Johnová velkou část svých disidentských aktivit jako, že: „*Dělala takové ty rutinní věci (...) víceméně pošťáka.*“ [Johnová 2017: 87-88] A stěžuje si: „*Nemohla jsem se zbavit opisování Infochu²², který hrozně zdržovalo*“ [Johnová 2016] znovu se zde projevuje již výše pojednané rozdělení rodinných rolí a povinností v jejích partnerských vztazích, protože si vzpomíná, jak jí Jiří Dienstbier řekl: „*Na opisování já čas nemám.*“ [Johnová 2016] Ale nelze tento jediný případ považovat za pravidlo, neboť v sedmici vybraných disidentek lze nalézt Věru Roubalovou s jinou zkušeností: „*Opisovala jsem Chybu broskví od Jana Skácela. To jsou moc krásné verše. Jinak jsem moc nepřepisovala. Jsem dyslektik a dysgrafik (...) Dělala jsem strašně moc chyb. Když máte udělat třináct kopií a třináct kopíráků a máte ty chyby pak opravovat...*“ [Roubalová 2017: 281]

Dana Němcová odmítá jakoukoliv hierarchizaci disidentských aktivit, když říká: „*Byla tu jistá dělba práce. Důstojnost a vzájemný respekt v rámci charty byly něco naprosto zásadního. Nikdy jsem neměla pocit, že bych byla něco jiného než muž. Komplementarita aktivit, aby každý dělal, co mohl, z nás činila solidární a soudržné společenství.*“ [Němcová 2017: 250], nicméně ona „*jistá dělba práce*“ se projevila i u sedmi vybraných disidentek a to tím, že ženy se automaticky ujímaly podpůrných činností, které v každodenním provozu rozpoznávaly jako něco, co bylo právě potřeba udělat. Tento typ podpůrných aktivit však

²² Samizdatový časopis Informace o Chartě 77

nijak nevyžadoval, aby k nim byla žena přizvána a k přizvání k „nějaké důležitější činnosti“ [Johnová 2017: 87] pak už nedocházelo mimo jiné s argumentem, že má ta či ona žena už tak plné ruce práce.

U zkoumaných žen se jiné než podpůrné a rutinní aktivity vyskytují méně. Helena Klímová je v tomto ohledu jednou z výjimek, protože sama psala výzvy k propuštění uvězněných disidentů a žádala úřady a orgány státní moci, aby dodržovaly stávající legislativu a mezinárodní dohody. [Klímová 2017: 119] Touto samostatnou iniciativou se liší od mezi vybranými disidentkami běžnější praxe, kdy se ženy aktivně nepodílely na formulaci petic. Eva Joachimová zmiňuje, jak se k ní hotové texty „vždycky nějak dostaly“ a ona se podle obsahu svobodně rozhodovala, jestli je podepíše nebo ne. [Joachimová 2017b] Nicméně Heleně Klímové nelze kvůli její petiční iniciativnosti přičítat vyšší politickou samostatnost, protože motiv k takovému jednání spočíval v její snaze „neříkat si o zavření“ [Klímová 2017: 118], jak předložená bakalářská práce pojednává výše. Blíže to Klímová vysvětluje slovy: „Měla jsem cíl počínat si svobodně, ale ne sebedestruktivně. Celou dobu jsem přemýšlela, jak dělat to, co považuju za správné, a přitom ochránit sebe i rodinu. Přišla jsem na to, že bolševik nemá rád sdružování, tak jsem se do různých výborů a organizací nepouštěla a pracovala jsem na vlastní pěst, protože to bylo bezpečnější a účinné.“ [Klímová 2015]

Vlastní politickou iniciativu projevila i Jarmila Johnová, když zorganizovala petici za zveřejňování informací o stavu životního prostředí a v polovině osmdesátých let začala spolupracovat se sestrami Hradílkovými v ekologickém sdružení Pražské matky. [Johnová 2017: 87] Sama svůj environmentální aktivismus dává do souvislosti s mateřstvím: „Když jsem porodila děti, měla jsem pocit, že zdravé životní prostředí je to nejdůležitější. [Johnová 2017: 87] Je ale pozornosti hodné, že agenda, ve které našla Johnová prostor pro seberealizaci, byla v té době zanedbávána a nevnímána jako mocenská. Totéž lze totiž říci i o předmětu zájmu Heleny Klímové ještě před tím než podepsala Chartu 77 a než upadla v nemilost režimu. Od roku 1962 pracovala jako redaktorka Literárních novin a podařilo se jí nalézt téma, které komunistické cenzuře nevadilo, a přitom v něm mohla vyjádřit kritiku systému. Klímová se ve svých článcích zabývala tím, jak působí na děti jejich brzké umístění do jeslí²³ a sama bývalá disidentka vyjádřila podceňování této oblasti

²³ Diskuze, které se okolo tématu rozpoutala, vedla ke skutečné snaze situaci řešit: „Státní populační komise na základě argumentů dětských psychologů pomohla prosadit čtyřletou mateřskou dovolenou. Nastávající generace matek už měla větší svobodu. Buďto mohly jít do práce, kdy chtěly, anebo mohly být na mateřské dovolené do čtyř let věku dítěte.“ [Klímová 2017: 124]

komunistickým režimem: „(...) *nebylo to viděno jako mocenské (...) Nesouviselo to s mocí, nesouviselo to s politikou, nesouviselo to s penězi.*“ [Klímová 2015]

3.1.5 Ustoupení „z dobytých pozic“

Kromě rodinně politického tématu, otázky ochrany životního prostředí a potažmo obecného zájmu o dodržování lidských práv disidentská aktivita sedmi vybraných žen nejevila aspirace na nic, co se po roce 1989 proměnilo ve vrcholnou politiku. Disidentky se byly schopné najít v něčem konkrétním ale ne na úrovni ideologické. Tento přístup se viditelně promítl do polistopadové kariéry Evy Joachimové, která se společně se spolupracovníky z nezávislé vyšetřovací komise rozhodla kandidovat v komunálních volbách v Praze 1. Svou motivaci objasňuje: „*Centrum jsem znala, věděla jsem o jeho potřebách a dávalo mi to smysl.*“ [Joachimová 2017b] Joachimová ve volbách uspěla a podařilo se jí stát se zástupkyní starosty. Na svou zkušenost z politiky vzpomíná: „*Tehdy jsem počítala s tím, že bych si udělala práva a zůstala v politice, protože mě politika bavila, bavilo mne bojovat za lidi, bojovat za důležité věci.*“ [Joachimová 2017a: 76] Před koncem volebního období se ale Joachimové ohlásily vážné zdravotní obtíže a z toho důvodu se rozhodla, že v dalších volbách už kandidovat nebude. Joachimová se postupně stáhla z veřejného prostoru. V jejím případě se tak nepotvrdila teze o ustoupení z „dobytých pozic“, protože vše rozhodl faktor zdraví.

Politickou ambicí na komunální úrovni brzy po listopadu 1989 projevila i Květoslava Princová: „*V jednu chvíli jsem se dostala do situace, že jsem mohla být starostkou, a musím se přiznat, že jsem o to dokonce stála, měla jsem přece jen už dost zkušeností, měla jsem svoji stranu a vypadalo to, že je to celkem jisté.*“ [Princová 2017: 272] Narazila však na mocenský boj a intriky svých kolegů: „*Zjistila jsem, že mě jedna část lidí podrazila. Místo abych taky intrikovala, tak jsem raději odešla.*“ [Princová 2017: 272] Ačkoliv svůj neúspěch přičítá částečně sobě: „*Neměla jsem tak rychle odcházet a měla jsem vyjednávat.*“ [Princová 2017: 272] předpokládá, že úspěch kandidatury by stejně mohl narazit na genderové předsudky v politické sféře: „*(...) Později jsem potkala svoji přítelkyni, jejíž manžel byl v té skupině, se kterou bych eventuálně mohla vyjednávat. (...) A ona mi řekla: „Víš, ale ten můj by stejně ženskou starostku nikdy nevolil.“*“ [Princová 2017: 272]

Kvůli představě, o svých schopnostech a o politickém prostředí se rozhodla nejít do politiky jediná ze sedmi disidentek, která si v rámci své disidentské činnosti našla své politické téma. Jarmila Johnová říká: „*(...) i když jsem dostala nabídek celkem dost. Nemám dost síly ani*

charismatu.“ [Johnová 2017: 91] Pracovat do politických sfér, konkrétně na Úřad na ochranu ústavy a demokracie na Ministerstvu vnitra, naopak šla Věra Roubalová, aniž by k té konkrétní práci měla nějakou hlubší vnitřní motivaci. Věře Roubalové brzy po sametové revoluci zemřel manžel Pavel a ona o okolnostech, proč přijala od Jiřího Müllera pracovní nabídku, říká: „*Fakt je, že od vnitra jsme dostali nabídku bydlet v Praze, což bylo v té době rozhodující. Když Pavel v říjnu 1990 umřel, byla jsem v Častově trochu ztracená (...) V té době už starší syn studoval medicínu, tak jsem byla ráda, že jsme měli kam jít.*“ [Roubalová 2017: 288]

O ustoupení „z dobytých pozic“ lze při hlubším pohledu na osudy a motivace vybrané sedmice žen hovořit pouze v případě Květoslavy Princové a Jarmily Johnové. Stejně jako Princová přiznává, že o funkci starostky stála, Johnová měla také zájem o pracovní nabídku, která přišla se sametovou revolucí: „*Hrozně mě vždycky bavila novinářská práce. Ze začátku devadesátých let mi v Lidových novinách nabízeli redaktorské místo, ale děti byly ještě malé a všichni moji muži, ať už bývalí, nebo stávající, byli v největším rozjezdu své politické práce, prostě bych děti bez nich sama jako zaměstnaná novinářka neukočírovala.*“ [Johnová 2017: 92] Princip pouze jednoho angažovanějšího disidenta v páru, který byl v případě Johnové během jejích disidentských aktivit uplatňován a přisuzoval jí zodpovědnost za domácí práce a péči o děti, měl tak zřejmé důsledky i pro polistopadový vývoj. Otcové jejich dětí měli totiž na stávajícím rozdělení rodinných rolí zájem: „*(...) tehdy nemohli vzít se mnou péči o děti napůl.*“ [Johnová 2017: 92]

Tezi Jiřiny Šiklové o ustoupení „z dobytých pozic“ jednoznačně nelze uplatnit na polistopadové kariéry Dany Němcové, Věry Roubalové ani Kamily Bendové. Při detailnějším pohledu na jejich disidentské aktivity se ze zkoumaných rozhovorů zdá, že se zcela identifikovaly se svou podpůrnou rolí. Tato trojice žen nebyla ambiciózní během disentu a nechtěla společnost ovlivňovat z mocenských pozic ani po roce 1989. Němcová i Roubalová dostaly nabídku být kooptovány do Federálního shromáždění. Rodina Roubalova se však v té době potýkala s psychickou nemocí Pavla Roubala a Věra Roubalová na rozhodnutí odmítnout nabídku vzpomíná: „*Byl nemocný, bylo samozřejmé, že budu při něm a při našich čtyřech dětech.*“ [Roubalová 2017: 289]

Dana Němcová naopak kooptaci přijala, ale o své krátké politické kariéře říká: „*(...) tam jsem se angažovala hlavně v tom, co jsme postrádali v té předchozí době a co bylo potřeba rychle napravit.*“ [Němcová 2017: 257] Profesionální dráha Dany Němcové po odchodu z politické scény je variací na stejně podpůrnou disciplínu jakou zastávala v disentu, neboť

se věnovala pomoci uprchlíkům a spolupracovala s Výborem dobré vůle Nadace Olgy Havlové. [Němcová 2017: 257] Věra Roubalová se snaží pomáhat ostatním obdobně, jako o to usilovala komunitním bydlením v tzv. barácích. Angažuje se v Poradně pro uprchlíky a spolupracuje s neziskovými organizacemi, které se o migranty starají. [Roubalová 2015]

3.2 Kritické zhodnocení empirické části

Ačkoliv se řada sdělení disidentek opakovala takřka bez změněné formy v obou typech rozhovorů, vyskyly se momenty, ve kterých byla kombinace zvolených analyzovaných materiálů užitečná. Výhodou především bylo, že některé odpovědi na otázky otevřeně mířící na genderový aspekt v rozhovorech pořízených projektem *Bytová revolta* mohly být prostřednictvím nahrávek rozhovorů od organizace *Post Bellum* konfrontovány s více spontánními vyjádřeními k téže tématům.

Na druhou stranu měla zvolená metoda nevýhodu v podobě ztráty některých nenahratelných sdělení, neboť autorka předložené analýzy nepřišla do přímého kontaktu s respondenty. Zároveň hrozila komplikace ve skutečnosti, design analytických kategorií nemusel vždy dostat odpověď od každé z vybraných žen. Naštěstí byly oba typy rozhovorů prováděny konzistentní formou, prázdná místa se tak téměř nevyskytovala.

Analyzovaný vzorek sedmi bývalých disidentek nezaručuje výsledky analýzy zobecňovat na celé disidentské prostředí. Na druhou stranu výhodou zvolené metodologie je možnost lépe porozumět zkoumané oblasti a navrhnout hypotézy, pro další zkoumání v dané oblasti.

Závěr

Výzkum si stanovil pět výzkumných otázek. Ty však s ohledem na kvalitativní charakter výzkumu lze zde zodpovědět pouze formou nabídnutých hypotéz, které by bylo třeba v budoucnu ověřit jinými výzkumy za použití jiné metodologie. První navržená hypotéza se týká zrcadlení genderového řádu socialistické společnosti v genderovém režimu disidentského prostředí.

Strategie Státní bezpečnosti vůči disidentkám a disidentům byly dle výpovědí zkoumaného vzorku zcela zřejmě genderované. V rozdílech se zrcadlilo nerovné postavení mužů a žen v oficiální veřejné sféře, neboť disidentům byla státní policií věnována větší pozornost, tudíž skupina mužů byla vnímána jako ta důležitější. Ženy coby Státní bezpečností podceňovaná skupina pak z toho důvodu jednaly a volily aktivity s vědomím, že jsou méně viditelné a mohlo to v nich vyvolat odvahu k riskantnějším úkonům.

Druhá výzkumná otázka se zaměřila na solidaritu v disidentském prostředí mezi muži a ženami. Ve výpovědích zkoumaného vzorku bývalých disidentek se solidarita otevřeně projevovala v první řadě ne mezi skupinou mužů a skupinou žen, ale spíše mezi ženami. Důvodem byla strategie Státní bezpečnosti, která byla v případě žen často spojená s osudem dětí disidentů. Na zkoumaném vzorku lze kvůli tomu vyzorovat zvýšenou míru solidarity mezi matkami-disidentkami. Snaha vzorně plnit rodičovské povinnosti byla zintenzivněna, aby si Státní bezpečnost nemohla najít záminku, proč odebrat dítě. To v ženách vyvolávalo solidaritu a zodpovědnost za péči o děti se nelimitovala na vlastní děti, ale přenášela si i na děti ostatních disidentek.

Co se ale týče solidarity mezi muži a ženami, lze na základě výpovědí zkoumaného vzorku předpokládat, že u významné části disidentského prostředí šlo o solidaritu jednostrannou. Ve výpovědích se od žen zaznívalo, že dělaly, co bylo právě potřeba. U mužů se ale vyskytly případy, kdy otevřeně řekli či nepřímou naznačili, že na některé činnosti nemají čas a přenechali je svým partnerkám, které se jich ujaly.

Na třetí výzkumnou otázku o homosociální reprodukci, výsledky analýzy nabízí odpověď v podobě nepsaného pravidla o jen jednom angažovanějším v disidentském páru. Pro případné další výzkumy práce nabízí hypotézu, že někteří muži-disidenti pod záminkou pravidla aplikace tohoto pravidla bránili své partnerce v úsilí o osobní rozvoj a seberealizaci v podobě samostatnějšího a více naplňujícího charakteru disidentské aktivity. Na základě

výpovědi jedné z vybraných disidentek totiž lze usuzovat, že ono pravidlo o pouze jednom angažovanějším v disidentském páru někteří z mužů uplatňovali jako způsob, jak ženám znepřístupňovat homosociální skupinu angažovanějších mužů-disidentů.

Zjištění analýzy umožňují formulovat i další hypotézu o způsobu jak disidenti mohli jednat na homosociálním principu a izolovat tím ženy od vybraných aktivit. Výzkumný vzorek odhalil, že úspěšná integrace do společnosti disentu mohla být závislá na disidentském zapojení obou partnerů. To vede k hypotéze, že v případě páru, ve kterém je pouze žena disidentkou a muž se v disentu aktivně neangažuje, genderový režim disidentského prostředí ženu znevýhodňuje. Důvěryhodnost, že taková žena není spolupracovnicí Státní bezpečnosti, může totiž být bez garance manžela-disidenta nabourána a způsobit ne zcela úspěšnou integraci v rámci disidentského společnosti.

Předposlední výzkumná otázka se ptala, při jakých příležitostech a proč se ženy dopouštěly spoluúčasti na udržování patriarchálního rozdělení rolí? Výsledky analýzy nabízí hypotézu, že v části disidentského prostředí se dopouštěly spoluúčasti na zachování patriarchálního rozdělení rolí i ženy a tím, že se samy iniciativně chopily prací vnímaných jako stereotypně ženské. Ženská spoluúčast, tak jak o ní hovoří Pierre Bourdieu, navíc byla ve zkoumaném vzorku disidentek zastoupena i v podobě vyřčených i nevyřčených očekávání, na které ženy také přistoupily.

Poslední výzkumná otázka se zaměřila na polistopadové kariéry vybraných žen a jejich souvislost se způsobem a chápáním, jak se dané ženy zapojily v disentu. Na základě analyzovaného vzorku vybraných žen lze formulovat hypotézu, že disidentky, které se identifikovaly s úlohou ženy vedoucí otevřený byt (potažmo komunitní bydlení v tzv. barácích) měly tendenci nevolit po roce 1989 kariéru ve vrcholné politice. Jako vysvětlení předložená práce navrhuje způsob, kterým samy ženy svou roli hostelky vnímaly. Ten připomíná tvrzení Havelkové o tom, že „české ženy nacházejí své společenské poslání „v jiných velkých věcech“, jako je láska a oběť“ [Havelková 2006: 37]. V souladu s takovým postojem totiž ženy po roce 1989 nijak neustoupily z „dobytych pozic“, ale naopak pokračovaly v plnění svého společenského poslání na té úrovni, kterou po celou dobu chápaly jako tu nejpřínosnější.

Summary

The research project called *Bytová revolta (Revolution taking place in the flats)* conducted semi-structured interviews with twenty one former female-dissidents. The women were asked about a decision-making process of theirs after the end of an era of state socialism in 1989. This aspect was chosen to be analysed more deeply in this bachelor's thesis. The direction of the research was inspired by Hana Havelková's proposition about *a hybrid traditionalist-communist model of a career woman*. Havelková claims that one of the psychological barriers that causes inequalities between a proportion of male and female political representation in Czech parliament is an image of "a Czech woman". According to this image women tend to see a life mission of theirs not in participation in politics but in "other big things (especially related to private sphere)".

That is the reason why this analysis considered a role of mothering and tried to find out why the chosen former female dissidents did not choose political careers after 1989 but became engaged in charity jobs or tried to have an influence on public issues in other non-political jobs. The analysis finds out that the kind of post-socialist careers of former female dissidents were not a change of a career strategy at all. The women were trying to have an influence on public issues during communism in a very similar way and their post-socialist careers are nothing but continuation in the same life mission of theirs seen in "other big things".

Seznam literatury

- Bendová, Kamila. 2005. "Ženy v Chartě 77. Vzpomínky na ty, které vydržely". Pp. 54-66 in Blažek, Petr. 2005. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha: Dokořán.
- Benokraitis, Niljole, Joe Feagin. 1987. "Subtle and Covert Mechanisms of Sex Discrimination: A Theoretical and Empirical Analysis" *National Journal of Sociology* [online]. 1987, 1(2), 208-236 [cit. 2018-04-28]
- Bolton, Jonathan. 2015. *Světy disentu: Charta 77, Plastic People of the Universe a česká kultura za komunismu*. Praha: Academia
- Bourdieu, Pierre. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- Connell, Raewyn. 1987. *Gender and power: society, the person and sexual politics*. Stanford: Stanford University Press.
- Connell, Raewyn. 2005. *Masculinities*. Cambridge: Polity.
- Havel, Václav. 1990. *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny.
- Havelková, Hana. 2006. "Jako v loterii: politická reprezentace žen v ČR po roce 1989" Pp. 25-42 in Hašková, Hana, Alena Křížková a Marcela Linková, ed. 2006. *Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR.
- Havelková, Hana. 1993. "Patriarchy" Pp. 89-96 in Czech Society. *Hypatia* [online]. 1993, 8(4), 89-96 [cit. 2017-11-15].
- Havelková, Hana. 1992. *Lidská práva, ženy a společnost*. Praha: Evropské středisko UNESCO pro výchovu k lidským právům
- Linková, Marcela, Nad'a Straková. 2017. *Bytová revolta: jak ženy dělaly disent*. Praha: Academia.
- Linková, Marcela. 2017. "Disidentská herstory: Ženy a jejich činnost v prostředí Charty 77". Pp. 373-389 in Linková, Marcela, Nad'a Straková. 2017. *Bytová revolta: jak ženy dělaly disent*. Praha: Academia.
- Lorber, Judith. 1994. *Paradoxes of Gender*. New Haven: Yale University Press.
- Možný, Ivo. 1999. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.

- Možný, Ivo. 1990. *Moderní rodina: mýty a skutečnosti*. Brno: Blok.
- Rose, Suzanna M. 1985. "Same- and Cross-Sex Friendships and the Psychology of Homosociality." *Sex Roles* [online]. 12(1-2), 63-74 [cit. 2018-04-23].
- Šiklová, Jiřina. 1997. "Feminism and the Roots of Apathy in the Czech Republic." *Social Research*[online], 64(2), 258-280 [cit. 2017-11-29]
- Šiklová, Jiřina. 1993. "Are women in Central and Eastern Europe conservative?" Pp. 74-83 in Funk, Nanette a Magda Mueller, ed. *Gender politics and post-communism: reflections from eastern Europe and the former Soviet Union*. New York: Routledge.
- Vodochodský, Ivan. 2007. "Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu." *Gender, rovné příležitosti, výzkum 2* [online, 8(2), 34-42 [cit. 2017-11-29].
- Wagnerová, Alena. 2017. *Žena za socialismu: Československo 1945-1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Wagnerová, Alena. 2009. "Co přinesl a co nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti-anbe nejen jesle a traktoristiky". Pp. 11-19 in Linda Sokačová, Michaela Appeltová, Nina Bosničová, Kristýna Ciprová. *Gender a demokracie 1989-2009*. Praha: Gender Studies [online]. [cit.2018-04-23]. Dostupné z: <
http://toc.nkp.cz/NKC/201001/contents/nkc20092012705_1.pdf>.
- Wagnerová, Alena. 1995. "Emancipace a vlastnictví: Příspěvek do diskuse o chybějících předpokladech pro vznik feminismu v předlistopadovém Československu" *Sociologický Časopis* [online]. 1995, 31(1), 77 [cit. 2018-04-23].
- Wallace, Michele. 1990. *Black macho and the myth of superwoman*. New York: Verso.

Analyzované materiály

- Bendová, Kamila. 2017. Pp. 26 – 45 in Marcela Linková a Nad' a Straková. *Bytová revolta: jak ženy dělaly dissent*. Praha: Academia. (v textu odkazováno jako: [Bendová 2017])
- Bendová, Kamila. 2011. Rozhovor vedla: Ondřej Bratina. Délka: 4:8:32 s, Dostupné z: <
<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/2230>>. (v textu odkazováno jako: [Bendová 2011])
- Joachimová, Eva. 2017. Pp. 62 – 77 in Marcela Linková a Nad' a Straková. *Bytová revolta: jak ženy dělaly dissent*. Praha: Academia. (v textu odkazováno jako: [Joachimová 2017a])

- Joachimová, Eva. 2017. Rozhovor vedla: Ivana Čepková. Délka: 4:19:31 s, Dostupné z: <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/7222>>. (v textu odkazováno jako: [Joachimová 2017b])
- Johnová, Jarmila. 2017. Pp. 78 – 95 in Marcela Linková a Nad'a Straková. *Bytová revolta: jak ženy dělaly dissent. Praha: Academia.* (v textu odkazováno jako: [Johnová 2017])
- Johnová Jarmila. 2016. Rozhovor vedl: Adam Drda. Délka: 3:14:51 s, Dostupné z: <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/6464>>. (v textu odkazováno jako: [Johnová 2016])
- Klímová, Helena. 2017. Pp. 114 – 127 in Marcela Linková a Nad'a Straková. *Bytová revolta: jak ženy dělaly dissent. Praha: Academia.* (v textu odkazováno jako: [Klímová 2017])
- Klímová, Helena. 2015. Rozhovor vedl: Jakub Anderle. Délka: 3:32:52 s, Dostupné z: <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/5605>>. (v textu odkazováno jako: [Klímová 2015])
- Němcová, Dana. 2017. Pp. 242 – 259 in Marcela Linková a Nad'a Straková. *Bytová revolta: jak ženy dělaly dissent. Praha: Academia.* (v textu odkazováno jako: [Němcová 2017])
- Němcová, Dana. 2015. Rozhovor vedl: Adam Drda. Délka: 2:58:32 s <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/1397>>. (v textu odkazováno jako: [Němcová 2015])
- Princová, Květoslava. 2017. Pp. 260 – 275 in Marcela Linková a Nad'a Straková. *Bytová revolta: jak ženy dělaly dissent. Praha: Academia.* (v textu odkazováno jako: [Princová 2017])
- Princová, Květoslava. 2016. Rozhovor vedl: Ondřej Nezbeda. Délka: 1:50:59 s <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/6338>>. (v textu odkazováno jako: [Princová 2016])
- Roubalová Kostlánová, Věra. 2017. Pp. 276 – 289 in Marcela Linková a Nad'a Straková. *Bytová revolta: jak ženy dělaly dissent. Praha: Academia.* (v textu odkazováno jako: [Roubalová 2017])
- Roubalová, Věra. 2015. Rozhovor vedl: Jakub Anderle. Délka: 2:37:6 s <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/1463>>. (v textu odkazováno jako: [Roubalová 2015])